

Луцький район
Луцька міська територіальна громада

Департамент освіти Луцької міської ради
Центр професійного розвитку педагогічних працівників
Луцької міської ради

Луцький навчально-виховний комплекс
«Загальноосвітня школа І-ІІ ст. № 24 –
технологічний ліцей»

Унікальні святині Волині:
Холмська та Тростянецька
Чудотворні ікони
Богородиці Одигітрії

Книга для читання

Пляченко Ольга Валентинівна

Луцьк 2022

УДК 27
П40

Пляченко О.В. Унікальні святині Волині: Холмська та Тростянецька Чудотворні ікони Богородиці Одигітрії. Книга для читання. Луцьк. 2022. – 79 с.

У книзі для читання подано матеріали про феномен ікони, зокрема Холмського та Тростянецького Чудотворних образів Богородиці Одигітрії: висвітлення іконографічних особливостей, розкриття її духовності як вияву віри в кольорах, як літургійного мистецтва, осмислення та визначення місця і значення цих ікон в контексті української та світової історії й культурної спадщини.

Призчено вчителям духовно-морального виховання та усім, хто усвідомлює важливість збереження християнських цінностей та традицій для нинішніх і майбутніх поколінь.

Рецензенти:

В. О. Приймак – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України та археології ВНУ імені Лесі Українки.

О. В. Рудь – старша викладачка кафедри менеджменту освіти ВІППО

Схвалено на засіданні методичної ради ЛНВК «Загальноосвітня школа І-ІІ ступенів №24 – технологічний ліцей»
(Протокол №3 від 08.12. 2021р.)

Зміст

Зміст	3
Вступ	4
Розділ 1 Ікона в контексті богословських поглядів	9
1.1. Дія Бога Отця як Творця і Сотворителя.....	9
1.1.1. Ікона як шлях, засіб і молитва для переображення	9
1.1.2. Богородиця – «Бога невмістимого вмістилище»	10
1.2. Ісус Христос – Первообраз (ікона) Бога Отця	13
1.2.1. Богослов'я Воплочення – основа християнського мистецтва	13
1.2.2. І.Дамаскин про іконопочитання	14
1.3. Дія Духа Святого у світі і Його участь у переображенні	16
Розділ 2 Іконографія Холмської та Тростянецької Одигітрії як вияв віри в кольорах.	20
2.1. Виникнення типу ікони Богородиці Одигітрії.	20
2.2. Поява ікони візантійських майстрів. Холмська Одигітрія на Київській Русі як «знамення».....	21
2.3. Значення символіки кольорів у православній іконографії.	23
2.4. Іконографія Чудотворного образу Холмської Богородиці.	25
2.4.1. Іконографічна характеристика ікони.	25
2.4.2 Факт шанування образу – вбрання в ризи.	26
2.5. Іконографія Чудотворного Тростянецького образу Божої Матері.	30
Розділ 3 Історичні події в житті Холмського та Тростянецького Чудотворних образів	33
3.1 Історія Холмського Чудотворного образу.....	33
3.1.1 Холмський Чудотворний образ в Київській Русі.....	33
3.1.2. Опіка над образом уніатською церквою	35
3.1.3 Перебування Святині в лоні православ'я	37
3.1.4. Випробування Першою та Другою Світовими війнами	39
3.1.5. Повернення історичної справедливості	39
3.2. Історія Тростянецького Чудотворного образу	41
3.2.1. Історія виникнення Тростянецького храму	41
3.2.2 Мати Божа – покровителька	43
Розділ 4 Ікона як натхнення до поезії акафіста та чудотворення.....	46
4.1. Акафіст Холмський Богородиці – духовний дар натхнення Брата Віктора.....	46
4.2. Чудотворення Холмської Богородиці	47
4.3. Чудотворні зцілення Тростянецької Матінки Божої	48
Висновки	53
Список використаної літератури	58
Додатки	62
АКАФІСТ Пресвятій Богородиці, Чудотворній Холмській іконі прославленій	66

Вступ

У людства завжди було багато проблем: духовних, морально-етичних, правових... Особливо вони загострились на рубежі XX – XXI ст. Занепад духовності, нехтування культурними надбаннями і поклоніння перед науково-технічним прогресом привели світ до того, що людина втратила найголовніші орієнтири, саме через які вона зможе зберегти себе. Всі досягнення людства спрямовані на благо людини, а тому мали б вивільняти творчу енергію для радісного повноцінного буття. Але замість морального зростання спостерігаємо духовний занепад. Нині, як ніколи, людство потребує зцілення. А це значить, що без Бога та відновлення Божого образу у кожному з нас зцілення не відбудеться.

Ікона – це те джерело надії, яке може повернути людину до Бога. Шукаючи істину, ми бачимо в іконі міст між двома світами – видимим та невидимим. І тому одним із найвеличніших відкриттів сьогодні є старовинна ікона. Адже вона не лише відкриває минуле, але й стає невід’ємною частиною сьогодення. У нашу епоху назріла потреба вникнути в суть іконошанування і його значення для сучасного світу.

Предметом нашого дослідження є «феномен» ікони, зокрема Холмського та Тростянецького Чудотворних образів Богородиці Одигітрії.

Актуальність теми визначається необхідністю усвідомлення важливості збереження християнських цінностей та традицій для нинішніх та майбутніх поколінь. Ікона, як творіння благодатної присутності Бога, займає тут неабияку роль.

Актуальність дослідження – в повчальній історії відносин між Богом і людиною через ікону як виховний, дидактичний та психологічний засіб відображення Божої дії. Адже ікона – це видиме свідчення сходження Бога до людини та стремління людини до Бога.

Метою дослідження є висвітлення іконографічних особливостей ікони Богородиці Одигітрії; обґрунтування богослов’я ікони, розкриття її духовності

як вияву віри в кольорах, як літургійного мистецтва; осмислення та визначення місця і значення образів Холмської та Тростянецької Одигітрії в контексті української та світової історії, культурної спадщини.

Для досягнення визначеної мети було поставлено завдання дослідити:

- ікону в контексті богословських поглядів;
- іконографію Холмського та Тростянецького Чудотворних образів Божої Матері Одигітрії;
- історичні події в житті цих образів;
- ікону як натхнення до творення поезії акафіста, її чудотворення.

Методи дослідження – метод історизму, іконології, іконографії та наукової об'єктивності, конкретно-історичного та богословського підходу до аналізу подій та фактів. Розділ, що стосується історії, скомпонований за проблемно-хронологічним принципом.

Хронологічні межі – XI-XXI ст. – зумовлені написанням ікон та тривалістю їхнього існування.

Робота складається зі вступу, 4 розділів, 13 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, а також додатків.

Основу джерельної бази дослідження склали роботи Я. Креховецького, М. І. Рупніка, В. Лепахіна, І. Язикової, П. Флоренського, Л. Успенського, Й. Волоцького, Я. Суші. Вони надали змогу глибше проникнути у висвітлення проблематики досліджуваної теми.

Численну та різнопланову групу джерел складають матеріали преси. Загалом опрацьованого статті та огляди публікацій за 1998 – 2006 рр., більш як 12 газетних видань.

Досліджувана тема в різних її аспектах постійно перебувала й залишається в полі зору фахівців. Історики, богослови, журналісти, реставратори проявляли зацікавленість нею на численних міжнародних наукових конференціях. Результатом вивчення історичної долі та мистецької цінності Холмської та Тростянецької ікон Божої Матері стала низка наукових публікацій. Цінні відомості можна почерпнути зі статей, тез та матеріалів VI, VII, VIII, IX, X, XI

міжнародних наукових конференцій В. Лебедя, О. Ременяки, Н. Бредіс, В. Цитовича, О. Романюк, О. Огнєвої. На початку 2004 року доробок у цій галузі поповнився ще однією працею історико-мистецтвознавчого спрямування чудово укладеним і багато ілюстрованим науково-популярним виданням-альбомом «Чудотворна ікона Холмської Богородиці. Повернення з небуття», автором текстового матеріалу якого є волинський мистецтвознавець і реставратор Олена Романюк. Завдяки виходу цієї праці була отримана унікальна можливість ознайомитись із непересічною історією пам'ятки і доторкнутись до нелегкого шляху повернення святині до народу.

Унікальною знахідкою при дослідженні теми виявилась надзвичайно творча праця «Акафіст Пресвятої Богородиці, у чудотворній Холмській іконі православній» луцького письменника Брата Віктора, написаний спеціально винайденою строфою на основі англійського сонета.

Загалом названі вище джерела, доповнюючи одне одного, дають можливість об'єктивно і достатньою мірою висвітлювати досліджувані у роботі проблеми.

У першому розділі розглядається тема богослов'я ікони – так, як сьогодні описують в теологічних джерелах. Тому основою є три аспекти Біблії, що є підґрунтям проблематики богослов'я:

- 1) дія Бога Отця, Творця неба й землі, Сотворителя людини;
- 2) Ісус Христос – Первообраз (ікона) Бога Отця;
- 3) всюдиприсутність Бога Духа Святого, незамінна роль Його в переображенні світу. Богородиця – перша й найвища обожена людина.

Богословське осмислення феномену ікони триває до сьогодні. Саме стародавня ікона сприймається як одкровення, необхідне сучасній людині. У наш час усе більше християн оцінюють ікону як загальнохристиянську духовну спадщину. Перед нами розкривається багатогранний світ ікони, без якого неможливе літургійне життя церкви, а отже і спасіння.

Ціль ікони – звернути нашу увагу до Первообразу – через єдиний Образ Воплченого Сина Божого, – до Бога Невидимого. Шлях цей лежить через

виявлення образу Божого в нас самих. Людина через ікону намагається вдивитись у Божий Лик, але й Бог також дивиться на нас через Образ. Процес обожествлення, духовного переображення людини христоцентричний. Тому будь-яка ікона підводить нас до Христа. Але богородична ікона христоцентрична подвійно, оскільки дає нам істинний образ богоспількування в любові. Богородиця – перша обожена людина. Але велич її ще більша в тому, що не замикаючись у своїй любові, вона веде нас до Христа. Найбільшим пошануванням Марії буде наслідування її в її любові до Господа нашого Ісуса Христа. Цієї любові і навчають нас богородичні ікони, зокрема Одигітрія.

Другим аспектом роботи є дослідження іконографії Холмської та Тростянецької ікон Божої Матері Одигітрії. Іконографічні теми зазвичай тісно переплетені з історичними та богословськими питаннями. Мова ікони – це мова символів, які є вираженням віри. Вона досить складна, бо ікона є водночас і словом, і образом, і об’явленням, і пригадуванням. І лише після терпеливої молитви, в умиротворенні та тиші Бог уділяє нам ласку спілкування.

Подібно до того, як на богослужіннях оспівують Божу славу словами, іконографія прославляє Творця в кольорах. Зрозумілими є естетичні вимоги і приписи для іконопису: добір барв, фарб, техніка, матеріал, а також благоговіння і молитви іконописця.

Ікона Богородиці Холмської належить до типу Одигітрії у варіанті Дексіократуси і є однією із найбільш шанованих візантійських ікон, культ яких розповсюдився у Київській Русі в XI - XII ст. Тростянецький образ Божої Матері написаний невідомим автором волинської школи іконопису початку XVII ст. На відміну від Холмського образу, Христос тут зображений на лівій руці Богородиці. Обидва образи є великою цінністю для духовної спадщини і заслуговують на увагу та пошанування.

Третій розділ присвячений дослідженню історичних подій у житті Холмського та Тростянецького Чудотворних образів Богородиці. Повернення Чудотворної ікони Холмської Богородиці – явище настільки значуще і неординарне, що осмислити його поки що важко. Історія мандрів ікони по

різних державах та конфесіях буквально витворює уривок з текстів на свято Положення Ризи: « ... Обходячи всі країни і весь світ, просвіщає». Народ, який був оточений зі всіх сторін єретиками та іновірцями, не міг не мати сакрального символу віри як доказ правильної місії оборонців християнства. Такими символами стали ікони Холмської та Тростянецької Одигітрії. Ця тема – явище маловивчене, а тому потребує більшого дослідження з боку істориків та мистецтвознавців. Зокрема, при дослідженні історії, пов'язаної із Тростянецьким образом, привертає увагу дуже обмежена джерельна база. Дивує, що цією темою не цікавились ані давні дослідники, ані сучасні.

Обидві ікони унікальні для духовної, мистецької та історико-культурної спадщини, без якої неможливе майбутнє як церкви, так і держави. А тому збереження та належне пошанування обох ікон вважається необхідністю. Слід зауважити, що реставраційні заходи проводились на високому науково-професійному рівні родиною лучан – Анатолієм Квасюком та Оленою Романюк, до яких долучились інші фахівці, зокрема фотографи та мистецтвознавці. Після затвердження та високої оцінки вже виконаних реставраційних робіт триває наступний етап реставрації. Попереду ще величезний масив роботи, результатом якої, без сумніву, стануть нові відкриття.

І наостанок важливо було торкнутись найбільшої таємниці, що містять в собі образи Холмської та Тростянецької Божої Матері – це таємниці чудотворення. Опосередковано через ікону під дією Духа Святого маємо на сьогодні достатньо свідчень безмежної любові Бога і Його благодаті. Незалежно від конфесійної належності по вірі християн відбуваються чуда зцілень та інші дива. Чудотворні ікони ніби співпереживають усю трагедію віддалення людини від Бога і виражають свою участь у житті видимими чудесними знаменнями.

Таким чином, Чудотворні ікони Тростянецької і особливо Холмської Божої Матері вже стали предметом дослідження багатьох науковців, і належно поціновані як непересічне явище, але потребують подальшого вивчення.

Розділ 1 Ікона в контексті богословських поглядів

1.1. Дія Бога Отця як Творця і Сотворителя

1.1.1. Ікона як шлях, засіб і молитва для переображення

Божим промислом закладено в людині потяг до свого Творця. Саме ікона відкриває нам можливість такого зв'язку. Ікона – завжди або більше себе самої, коли вона небесне видіння, або менше, якщо вона певній свідомості не відкриває світу надприродного¹. Ікона не може бути зрозуміла та розгадана до кінця. Уже в назві цього предмету заключається деяка таємниця². Образ від грецького – εἰκών (ейкон). Без розуміння Образу нам не зрозуміти змісту ікони, її місця, ролі та значення.

Бог творить світ через Слово, Він Сам є Слово, яке прийшло в світ. Також Бог творить світ, даючи всьому Образ ... Отже, Божий світ – це ціла система образів-дзеркал ... В основі всього – Сам Бог Єдиний, Безначальний, Недосяжний, не маючий образу, даючий всьому життя³. Євангеліст Іван свідчить: «Ніхто Бога ніколи не бачив» (Ів. 1:18а). Але через Ісуса Христа ми маємо прямий доступ до Бога. «І Слово сталося тілом, і перебувало між нами, повне благодаті та правди, і ми бачили славу Його, славу як Однородженого від Отця» (Ів. 1:14). Ісус Христос, Єдинородний Син Божий, воплочене Слово є істинний Образ Невидимого Бога, по суті – перша та єдина ікона – це видимий образ, але образ безпосередньо пов'язаний з невидимим Первообразом, насичений Божественною енергією та благодаттю цього небесного

¹ П.Флоренский. *Христианство и культура*. – М.: Фолио, 2001. – с. 545.

² Препод. И.Волоцкий. *Послание иконописцу*. – М.: Изобразительное искусство, 1994. – с.6.

³ И.К.Языкова. *Богословие иконы*. – М.: Издательство Общедоступного Православного Университета, 1995. – с. 8–9.

метафізичного Первообразу⁴. «Честь, яку віддають образу, підноситься до Первообразу», – навчає преподобний І. Даманскін⁵.

Ікона – це Слово-Образ, в якому зливаються історичний та богословський аспекти. Адже ікона трактує Слово Боже як Образ⁶. Перша людина сотворена на образ Божий, а образ цей – Христос-Логос. Адам, отже, створений згідно з предвічним Первообразом Христа⁷. Людина є «сотвореною іконою». Але внаслідок свого гріхопадіння людина перестала відображати, як чисте дзеркало, Божий образ. Очистити у собі образ Божий – означає повернути йому подібність до первообразу. Цей процес святі отці називають обожествленням. Він в дечому подібний до реставрації ікони, коли при кропіткій роботі нарешті з'явиться справжній Лик. Якщо образ ми отримуємо при народженні, то подоби досягаємо протягом всього життя.

Ікона – один із засобів, який є і повинен допомогти в здійсненні поставленого перед нами завдання – уподібнення нашому Божественному Первообразу. Ікона – це видимий знак як сходження Бога до людини, так і устремління людини до Бога⁸. Її мета – направити всі наші чуття, ум і всю нашу людську природу на шлях переображення. Отже ікона – це шлях, і засіб, і молитва.

1.1.2. Богородиця – «Бога невмістимого вмістилище»

Якщо ікона Христова передає риси Бога, ставшого Людиною, то в іконі Богоматері ми маємо образ першої людини, яка здійснила ціль вочлонування – обожествлення людини. Православна Церква стверджує кровний зв'язок Богоматері із впавши людством, яке несе наслідки первородного гріха... Із всього роду людського Вона перша досягла цілі, поставленої перед всіма

⁴ В.Лєпахин. *Значение и предназначение иконы*. – М.: Паломникъ, 2003. – с. 218.

⁵ Преподобный И. Дамаскин. *Три защитительных слова против порицающих святыя иконы или изображения*. – СПб., 1893. – с.117, 124.

⁶ Т.Шпід:лік. М.І. Рупнік. *Про що розповідає ікона*. – Л.: Свічадо, 1999.– с. 8.

⁷ В.Лєпахін. *Ікона та іконічність*. – Л.: Свічадо, 2001. – с. 9.

⁸ Л.А.Успенский. *Богословие иконы православной церкви*. – М.: Молодая Гвардия, 1997. – с. 226–227.

людьми – повного переображення всього людського єства⁹. «Бога невмістимого вмістилище», «істинно Мати Божа», – так торжественно проголосив Четвертий Вселенський Собор (Ефес, 431 р.).

Образ Богоматері віддзеркалює образ Єви в Біблії: як через жінку ввійшов гріх, а з ним смерть, так і через жінку ввійшло в світ спасіння. Непослух однієї відкуплюється послухом іншої. А тому і Христос називається Новим Адамом. Отже, ставши матір'ю Того, Хто всиновив нас Небесному Отцю, Богородиця стала Матір'ю кожного із нас.

Кожна ікона є христоцентрична, богородична ікона – христоцентрична вдвоє, так як дає нам істинний образ богоспівкування в любові... Цієї любові і вчать нас богородичні ікони¹⁰. Хто ж більше, ніж Марія, Мати Ісуса Христа, любила і любить Його і Отця. Перед тим, як побачити Його очима віри. Вона повністю відкрила своє серце Божому Духові ще до зачаття. Ось тому Свята Літургія восхваляє Марію як ту, що зачала Бога у своєму серці до того, як зачала Бога у своєму тілі¹¹. Мати Сина Людського дослухається до Сина Божого і підкоряється Йому. Цей унікальний випадок показує нам приклад для наслідування. Адже сини людські, завдяки благодаті усиновлення, повинні стати дочками та синами Божими.

Богородиця уособлює Церкву, тому Церква безнастанно радіє Богородицею. Грецький богослов Микола Кавасила пише: «Голосом Церкви ми виявляємо вдячність, тому що Твоєю смертю (Христе) Ти відкрив двері життя, тому що Ти вибрав Матір з-посеред нас, тому що людина була піднесена до такої слави, тому що ми маємо посланців що Тебе з нашого роду, тому що Ти дав членам нашої родини свободу приступати до Тебе»¹².

Богородиця – перша й найвища обожествлена людина, огорнена Божою ласкою та присутністю Бога. Адже вона прийняла, зрозуміла і носить Бога,

⁹ Л.А.Успенский. *Богословие иконы православной церкви*. – с.44.

¹⁰ И.К.Языкова. *Богословие иконы*. – с. 103.

¹¹ Генрі Дж.М.Ноусн. *Споглядаючи красу Господа*. – Л.: Свічадо, 1995. – с. 23.

¹² Nicholas Cabasilas. *Explication de la divine Liturgie*. – Paris, 1957. – с. 97.

ставши Його оселею. Необхідна умова воплощення – згода Діви Марії: «Нехай буде мені згідно з словом Твоїм» (Лк. 1:38). Бог приймає людську природу, Ним створену, приймає від Божої Матері всю повноту людського єства, не залишаючи Божества і не змішуючись з людиною, з'єднується в єдиного істинного Бого-Чоловіка: «Слово стало плоттю, щоб плоть стала Словом», - по висловленню святого Марка Подвижника (V ст.)¹³.

Ікона Богородиці є образ першої людини, здійснившої ціль воплощення: обожествлення людини. Марія стає Матір'ю Бога. Це материнство надприродне, адже в ньому присутнє таїнство збереження Дівства Марії. Тайна Богоматері полягає в тому, що через Дівство і Материнство Вона стає новим створінням, з чим пов'язано пошанування Марії. Святий Григорій Палама пише: «Дівственна Мати і є тією межею між тілесною і нетілесною природою, і Її, як вмістилище невмістимого, будуть знати ті, хто знає Бога, і воспівати Її будуть після Бога ті, хто воспіває Бога... Вона предмет пророкування пророків, початок апостолів, ствердження мучеників, основа вчителів. Вона слава земних, радість небесних, краса кожного створіння. Вона початок, джерело, корінь нашого уповання на небі, досягнути якого буде нам дано по Її молитвах за нас»¹⁴.

Ікона Пресвятої Богородиці завжди була любима нашим народом. В чудотворних іконах Богородиця прийшла вперше в половині XI ст. як «Одигітрія». Вдивляючись в образ «Одигітрії» неможливо не помітити притягаючу силу рук Богородиці. Однією Вона підтримує дитя, іншою просить уваги до її Сина. Її рука пропонує дитя як Спасителя світу всім, хто має очі віри. Вона вказує нам шлях до справжньої радості, до справжнього «я». Марія хоче, щоб ми позбулися наших страхів і повірили – як повірила вона, - що «здійсниться сказане їй від Господа» (Лк. 1:45)¹⁵. Вона, як терпляча Мати, чекає

¹³ С.Ключина. О некоторых Богородичных иконах. <http://nesusvet.narod.ru/ico/books/kiyush.htm/>. – с.1.

¹⁴ С.Ключина. О некоторых Богородичных иконах. – с. 2.

¹⁵ Генрі Дж. М. Ноумен. *Споглядаючи красу Господа*. – с. 24.

на нашу згоду прийти до Ісуса. Носячи на руках Бога і Сина, Богородиця на вершині своєї радості, не забуває про інших, які потребують допомоги.

1.2. Ісус Христос – Первообраз (ікона) Бога Отця

1.2.1. Богослов'я Воплочення – основа християнського мистецтва

Представляючи нам Божественне Дитя, Матір залишається на шанобливій віддалі. Адже дитя, яке тримає на руках Марія, є Господом не лише своєї власної матері, але й також Господом усього існуючого. Придивившись до лику Немовляти на іконі, можна побачити риси дорослого – це лик вічної мудрості. Більше того, світле обличчя та золотиста туніка вказують, що Ісус є Словом Божим, яке сталося тілом, Славою Бога, «альфою і омегою» світотворення. Він, за словом Нікейського Собору, є «Богом від Бога, Світлом від Світла...». Він передає все, що одержав, показує все, що бачив, вимовляє все, що чув, пропонує все, чим Він є. Близькість Сина і Матері є відображенням таємничого зв'язку між Богом та людством, який став можливим через Воплочення Слова. Христос, Боже Слово став правдивою людиною, нашим Братом за природою. Іконографія та богослов'я ікони Богородиці є висловом цієї основної, центральної догми Христової віри.

В Ісусі Христі Логос об'являється нам як Образ Сина: «Що було споконвіку, що ми чули, що бачили нашими очима, що оглядали і чого руки наші доторкалися, про Слово життя ... » (1 Йо. 1:1). Христос навчаючи, передає Слово Отця. Про Нього сказано, що Він промовляє як повновладний (Мт. 7:29; Мр. 1:22; Лк. 4:32)¹⁶. А це означає, по-перше, що той, хто промовляє, має бути посланцем. Христос сам часто посилається на той факт (див. Мт. 10:40; Йо. 8:42; 12:44). По-друге, промовляти як повновладний, означає й те, що сказане стає видимим. Слово стає видимим, бо слову властива дієвість. «Господь допомагав їм та стверджував слово чудесами, які його супроводили» (Мр. 16:20). Христос, будучи Логосом, волоченим Словом, є Образ, найбільше чудо, яке здійснив

¹⁶ Т.Шпідлік. М.І.Рупнік. *Про що розповідає ікона*. – Л.: Свічадо. – 1999. – с.9.

Бог¹⁷. Він проголошує, що прийшов, як для того, щоб навчати, так і для того, щоб віддатися на Страсті, аби сповнилась воля Отця. А це означає, що Христос прийшов ствердити, що Бог є добрий Отець, Він і Любов.

Отже справжнє християнське мистецтво, мистецтво, яке несе благовість, можливе лише на основі богослов'я Воплочення. Як справжнє вираження християнської віри, ікона розвивається після Халкедонського Собору (451 рік), який визначив основні христологічні істини щодо людськості та божественності Христа. І оскільки Христос у своїй людськості доступний нам, то і об'явлення Отця, принесене ним, стає нам також доступним. «Ніхто й ніколи Бога не бачив. Єдинородний Син, що в Отцевому лоні, – Той об'явив (Йо. 1:18). Тому християнське мистецтво, зокрема іконописне, прагне представити вчення згідно з баченням Отця, об'явленим нам Христом. Ісус Христос – це Образ, який постійно розповідає нам про Божественну любов¹⁸.

Св. Павло пише: «Він – образ (ікона) невидимого Бога, первородний усякого створіння, бо в ньому все було створене, що на небі і що на землі, видиме й невидиме» (Кол. 1:15-16), а в іншому місці говорить про те, що покликані віруючі мають велике завдання уподібнюватися до Христа Господа – первовзору для всіх: «Щоб (вони) були подібні до образу Сина Його, щоб Він був первородним між багатьма братами» (Рим. 8:29). Отже, Христос є Образом Отця Своєю сутністю, а вірні стають подібними до Нього, як Його образи, однак, через Боже усиновлення. Таким чином, за словами св. Петра, ті, що приймають Божу ласку, стають учасниками Божої природи» (2 Пт. 1:4).

1.2.2. І.Дамаскин про іконопочитання

Не можна торкатися теми богослов'я ікони, не наголосивши на значенні висловів Івана Дамаскина.

Святий Йоан Дамаскин поставив проблему на богословську основу. У своїй праці «Перша проповідь проти іконоборців» він каже, що не потрібно

¹⁷ Т.Шпідлік. М.І.Рупнік. *Про що розповідає ікона.* – с.9.

¹⁸ Т.Шпідлік. М.І.Рупнік. *Про що розповідає ікона* – с.9.

поклонятися сотворінню більше, ніж Творцеві, а потрібно поклонятися Сотворителю, що став, як людина сотвореним і не принижуючи Своєї гідності й не зазнавши ніякого розділення, опустився до сотворіння, щоб прославити людську природу і зробити учасниками божественної природи. Отже, воля сотворителя – зробити нас учасниками Його природи (2 Пт. 1:4) через Воплочення Слова Божого (Йо. 3:16). Це є богословське обґрунтування ікони: «Тому я сміливо зображаю Бога невидимого – не як невидимого, а як такого, що заради нас став видимим через участь у плоті й крові. Не невидиме Божество я зображаю, а через образ виражаю плоть Божу, яка була видимою»¹⁹. Отже, богослов'я ікони опирається на правді, догмі про Воплочення Божого Слова, бо людський вигляд Христа нерозділений від Його божественності. Св. Іван Дамаскин пише: «Зображай Його невимовне зниження [до нас], народження від Діви...» До теми Христового Воплочення він нараз повертається, наголошуючи на нашому спасінні та обожествленні: «Від часу, коли Слово Боже стало тілом, Воно є таким, якими є ми, в усьому, крім гріха... Воно обожествило наше тіло навіки, і ми справді освячені через Його Божество та в поєднанні з Його тілом». Отже, тіло, разом з душею, обожествленне Богом. Тому тіло, яке Бог цінить і преображує, можна зображати на іконах та шанувати особу, яка в тілі служила Богові.

Святий Іван Дамаскин про дію ікони на душу сказав так: «Я не маю книжок, не маю часу читати їх, придушений думками, немов терниною, іду до місця, де лікуються душі, до храму: там сяйво мальовил мене торкає, щоб дивитись, немов яка левада вони розвеселяють мій зір і в невидимий спосіб вливають в мою душу Божу славу»²⁰. Тому богослови зачисляють ікону до священних чинів (освячення, благословення). Це, свого роду, джерело благодаті, творення благодатної присутності таїнства.

¹⁹ Яків Креховецький. *Богослов'я та духовність ікони*. – Л.: Свічадо, 2000. – с.117.

²⁰ І.Дамаскин. *Перша проповідь про ікони*, - с. 47.

Священне мистецтво іконопису важливе тим, що бере участь у Літургії, більше того, воно є засобом Літургії, її частиною. Адже ікона відіграє неабияку роль у спасінні. Ікона вчить, проповідує те, про що йдеться у Святому Письмі. Різниця лише в засобах передання: у Письмі – літерами, а у іконі – фарбами. Але і слова, і зображення говорять, вчать²¹. Про це висловився великий оборонець ікон святий Іван Дамаскин такими словами: «Коли якийсь поганин скаже, щоб ти показав йому свою віру, заведи його до церкви і постав перед іконами». За допомогою ікон можна і треба висловлювати і вчити про Божі таїнства. Були різні способи об'явлення Божих таїнств у історичній дійсності: були події за участю Бога, були слова, якими Бог говорив через своїх слуг і пророків, і, врешті, говорив через свого Сина. Це Об'явлення Бога Христос подає своєю особою і перебуванням між людьми. Вказуючи на свій історичний прихід, Він каже: «Царство Боже прийде непомітно... бо Царство Боже є між вами» (Лк. 17:21), бо Царство – таїнство, бо воно Христос, Христос Містичний. Такими посібниками для пізнання Об'явлення Божих таїнств є священні ікони, які своїми матеріальними засобами відкривають нам нематеріальні благодатні події, особи, слова і речі²². Іван Дамаскин про це писав: «Я вшановую і схиляюсь також перед усім тим, що є матеріальним в іконі, через що сталося моє спасіння, бо ці матеріальні засоби є повні сили Божої благодаті» або «є отінені благодаттю Святого Духа»²³.

1.3. Дія Духа Святого у світі і Його участь у переображенні

Ікона стає простором для зустрічі з живим Богом, з Його Словом, з Христом та з братами у вірі. Розповідаючи про святість зображених на іконі персонажів, фарби і сам рисунок одухотворяються, бо говорять про Бога й уділяють Його. Вживаючи богословський термін, можна сказати, що ці засоби

²¹ Ікони італійського іконописця Д.Меццаліра. *Дванадцять свят Літургійного року*. – Л.: Свічадо. – 1997. – с.5.

²² О.І.Музичка. *Вступне слово до другого видання. Ікони Х.Дохват*. – Л.: Свічадо.

²³ І.Дамаскин. *Перша проповідь про ікони*, ч. 16.

іпостатизуються, тобто стають частиною дійсності особи²⁴. Ікона – це «іпостатизована» дійсність, тому що вона іпостатизована у Спасителі, у божественній Особі. Адже, зберігаючи пам'ять про Нього, робить Його присутнім. Але ікона – ще й іпостатизація також і людської особи через дію Святого Духа. Через створення певної мови, зрозумілої тим, кому вона відома, ікона дає кожному потенційну можливість відкритого духовного спілкування. Коли ми приходимо до ікони з любов'ю, вона сама розкриває свій зміст і вводить нас у свою оповідь²⁵. Тоді людина сама стає іконописцем, тобто тим, хто, ведений розумом серця, створює образ, глибоко усвідомлюючи те, що сповіщає йому ікона. Отож, ікона є живим організмом і підходити до неї потрібно саме з таким переконанням. Ікона – це духовна дійсність, де під «духовним» мається на увазі все те, що завдяки дії Святого Духа говорить нам про Бога, нагадує нам про Нього, уділяє Його нам і повертає нас до Нього. Отже, Святий Дух не є віддалений від матеріального світу, а діє в ньому. Ікона, яка є матеріальною, може передавати духовні науки та Божі ласки за посередництвом та під опікою всюдиприсутнього Духа Святого. Духовність ікони можна описати як вияв віри в кольорах. Адже ікона спрямовує зір глядача на вищий, Божий світ і закликає дивитись глибше очима віри. Вона нагадує Христові слова: «Шукайте отож Його царства...» (Лк.12:31).

Значення, зміст ікони, як у притчах Ісуса Христа, – частинно прихований. Щоб сприйняти її духовний, богословський зміст, треба мати добру волю, віру і бути близько Христа – як це було з апостолами та учнями. Ікона ближча душі, ніж тілу, тому сприймати її потрібно більше очима душі, аніж тілесними очима²⁶.

Сповідувати Христа та свідчити відданість Божому Царству чи то словом, чи добрим життям, іконописанням чи будь-яким іншим проявом – все походить

²⁴ Т.Шпідлік., М.І.Рупнін. *Про що розповідає ікона*. – Л.: Свічадо, 1999. – с.12

²⁵ Т.Шпідлік., М.І.Рупнін. *Про що розповідає ікона*. – Л.: Свічадо, 1999. – с.15

²⁶ Я. Креховецький. *Богослов'я та духовність ікони*. – Л.: Свічадо, 2000. – с.115.

від Бога Отця у щедрості ласк Святого Духа, що був вилитий на Церкву (Ді. 2:1-21). Ікона, можна сказати, – це візія переображеного світу, того який показав Христос на горі Тавор. Вона зображає людину і світ такими, якими вони будуть по воскресінні.

Якщо до пізнання Первообразу людина підводиться Святим Духом, то безперечно, що лише Святий Дух допомагає іконописцю зобразити в символах і фарбах Господа Ісуса Христа (Первообраз), Богородицю та святих. Святий Дух є тут істинним іконописцем у двох значеннях: Він «пише», відновлює людину як духоносну, живу ікону, і Він допомагає іконописцю писати образи. Л.А.Успенський пише: «Передання стверджує, що святий євангеліст Лука написав ікону Богородиці після П'ятидесятниці ... Навіть самі Апостоли, безпосередньо спілкуючись з Христом та увірувавши у Нього, до зішесття на них Святого Духа не мали безпосереднього досвіду освячення Духом Святим й тому не могли передати його ні словом, ні образом»²⁷.

Протягом багатьох століть іконописці не підписували ікон, бо вірили в те, що вони є лише «провідниками» Святого Духа.

Отже, Дух Святий:

- по волі Отця і Його силою здійснює вочленення, воіконовлення Сина Божого;
- бере участь у сотворінні людини по образу та подоби Божій;
- зв'язує в духовну двоєдиність небесні первообрази та земні образи, ікони;
- приводить через ікону до пізнання Первообразу Христа і Його Отця;
- возносить до Первообразу пошанування через пошанування ікони;
- незримо перебуває в молитовному Богоспількуванні перед іконами і в чудотвореннях.

²⁷ Л.А.Успенский. *Богословие иконы Православной церкви*. – с. 137.

Отже, христологія та пневматологія тісно переплетені у богослов'ї образу, в богослов'ї ікони²⁸. Слово «Дух» близьке за значенням до слова «подих». Святий Дух є Божим подихом. Саме Його підносить Ісус людству: «І попрошу я Отця, і дасть Він вам іншого Утішителя, щоб з вами був повіки... Духа істини...» (Ів. 14:16).

Хто ж більше ніж Марія, Мати Ісусова, досконаліше співдіє зі Святим Духом? Вона «благодатна», бо з Нею Господь! (Лк. 1:28). На Неї зійшов Святий Дух (Лк. 1:35), і Вона народила Сина Божого, який зветься Сином Всевишнього (Лк. 1:32). Отже, Богородиця досягнула повноту обожествлення та переображення, до якого Бог кличе всіх людей. Саме Марія є запорукою того, що людина може поєднатися з Богом. Богородиця «подарувала» нам Ісуса Христа, а Він, на Хресті, «передав» нам її як нашу Матір-заступницю. По суті, Богородиця в православ'ї є останнім щаблем іконографічної піраміди, на вершині якого стоїть образ Христа. Недаремно в молитві до Пресвятої Богородиці звертаються з такими словами: «Але ти, що породила істинне світло, просвіти духові очі мого серця!»

²⁸ В.Лєпахин. *Значение и предназначение иконы*. – с. 31.

Розділ 2 Іконографія Холмської та Тростянецької Одигітрії як вияв віри в кольорах.

2.1. Виникнення типу ікони Богородиці Одигітрії.

Ікони Холмської та Тростянецької Богородиці належать до одного із семи типів ікон Богородиці – Одигітрії (з грецької – «Та, що вказує дорогу» або Провідниця). Своєю назвою вона завдячує візантійській легенді, згідно якої Богородиця провела двох сліпих дорогою й відновила їм зір²⁹.

Існує передання, за яким св. Лука був першим, хто написав ікону Богородиці з Дитям Ісусом ще за її життя. Коли божественний апостол Лука написав на дошці образ Пречистої владичиці Богородиці та приніс його Цариці всіх, Та, глянувши на ікону, відповіла з благоговінням: «Благодать моя з тобою». І слово це сповнилося: з тих пір до нині здійснюється від пресвятої її ікони знамення та пребагато чудодіянь»³⁰. Має місце думка, що святий Лука написав три ікони. За документами, що збереглися, про це передання згадує 530 р. Теодор Чтець із Святої Софії. Він пише, що близько 450 р. ікона Богородиці Одигітрії була передана до Константинополя – Царгороду. Імператорка Євдоксія з Єрусалиму – жінка імператора Теодосія II – передала цю ікону своїй сестрі Пульхерії. Інше передання розповідає, що св.Лука передав її своєму спонсоріві з Риму Теофілові. Ще інша версія каже, що він вислав ікону до Антіохії³¹. У 590 р. в Римі Папа св. Григорій I переніс до Базиліки св. Петра ікону, яку за переданням написав св. Лука. Св. І.Дамаскин (794 р) також згадує про це. Згідно твердження інших дослідників, тип Богоматері Провідниці виділився з композиції «Поклоніння волхвів», дуже розповсюдженої у ранньохристиянському мистецтві. На користь останньої теорії свідчить подібний зміст

²⁹ Т.Шпідлік. М.І. Рупнік. *Про що розповідає ікона*. – Л.: Свічадо, 1999. – с.90.

³⁰ Преподобний Йосиф Волоцкий. *Послание иконописцу*. – М.: Изобразительное искусство, 1994. – с. 67.

³¹ Я.Креховецький. *Богослов'я та духовність ікони*. – Л.: Свічадо, 2000. – с. 78.

обох зображень. У більш ранніх композиціях Марія була представлена стоячою чи сидячою у повний зріст, а згодом переважали зображення по пояс.

Вагомим фактором у поширенні іконографії Богородиці були богословські спори і проголошення на Вселенському Соборі в Ефесі у 431 р. догми про Теотокос-Богородицю. Нікейський Собор у 843 р. закріпив остаточну перемогу іконошанувальників³².

Враховуючи те, що св. Лука написав Євангеліє, а також є автором ікон Христа та Богородиці, це додає певності віруючим, що перед ними справжній лик Богородиці – такий, яким його споглядав сподвижник Христа.

2.2. Поява ікони візантійських майстрів. Холмська Одигідрія на

Київський Русі як «знамення»

В епоху розвитку християнського мистецтва – на вершині середньовіччя образ Богоматері був найулюбленішим у всіх куточках християнського світу. Але найвитонченіші та найгармонійніші образи Богородиці створені в Константинополі³³. Візантійське мистецтво знає немало чудових богородичних образів. Один із них, який отримав назву «Холмський», прибув до Київської Русі і став тут еталоном іконошанування. Для візантійців XI-XII ст. сакральний знак і символ були «знаменням», яке вимагало віри. Ікона власне і була таким сакральним знаком. Поява на Київській Русі Холмської ікони була, по суті, продовженням культу Богородиці Влахернської, як захисниці міста і держави. Богородиця Влахернська, яка оберігала Царгород від нападу русинів, тепер сама оселилась в Києві, щоб стати його покровителькою³⁴. Перенесення ікони Богородиці Холмської спочатку на київський ґрунт, а потім до столиці Галицько-Волинського князівства Холма, було здобуттям знаку, символом могутності держави, запорукою успіху, благословенням небес.

³² Я.Креховецький. *Богослов'я та духовність ікони*. – с. 77

³³ І.К.Язикова. *Богослов'я ікони*. – М.: Издательство Обще́доступного Православного Університета, 1995. – с.91.

³⁴ Этингоф О.Е. *Образ Богоматері*. – М.: 2000. – с. 145.

Ікона Богородиці Холмської належить до типу Одигідрій у варіанті Дексіократуси, тобто Праворучиці. Цей тип ікони є одним з найбільш шанованих візантійських ікон, культ яких широко розповсюджувався у Київській Русі в XI-XII ст. Київська Русь успадкувала від Візантії розвинену іконографію й витончені взірці. Культурне середовище Візантії сповідувало з одного боку аскезу, а з іншого – культ пишних церемоній, побудованих на глибокій символіці. Дивовижне поєднання містики та «животворящого» стилю, зумовленого античними впливами, спричинило появу творів рівня ікони Холмської Богородиці»³⁵.

В образі Богородиці Одигітрії рівновага між стриманістю і любов'ю завжди витримувалась точно. Щодо варіанту Дексіократури, то тут при зображенні Немовляти на правій руці порушувалась його чітко фронтальна поза, характерна для типу Одигітрій³⁶. У цій композиції Богородиця тримає Ісуса на руці. Іноді, на іконі такого типу спостерігається Ісус на колінах у Матері. З VI-VII ст. майже завжди є монограми: біля Ісуса – IC XC, на особливому німбі-ореолі з хрестом – O ΩN – Той, Хто є, Сущий, а біля Богородиці – MPΘY. Mητηρ Θεου – Матір Божа, або Богородиця³⁷. Німб не є алегорія, а символічне вираження конкретної реальності. Він необхідний атрибут ікони³⁸. Адже цей іконографічний символ вказує на зовнішній прояв святості, сяяння лику, приналежність до духовного світу.

Кольорова гама іконопису представляє собою особливий світ, не маючи прямих аналогій зі світом видимим³⁹. Традиційно прийнято зображати Богородицю в одязі двох кольорів: вишневий одяг носили лише імператори та

³⁵ О.Ременка. Ікона Богородиці Холмської – знак і знамення. // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали X міжнародної наукової конференції м. Луцьк, 17-19 вересня 2003 рік* – м. Луцьк, 2003 – с.85-86.

³⁶ Татуш-Вуруш М *Из наше средневековне мариологий*: Ікона Богородице Евергетиде// *Зборник за меконне умстности*. – Нови Сад, 1970. – с.15-36

³⁷ Я.Креховецький. *Богослов'я та духовність ікони*. – Л.:Свічадо, 2000. – с. 79.

³⁸ Л.А.Успенський. *Богословие иконы православной церкви*. – М.: Молодая Гвардія, 1997. – с.203.

³⁹ В.Лепяхин. *Значение и предназначение иконы*. – М.: Паломникъ, 2003. – с. 458.

члени їх сімей. Богородиця, як Цариця Небесна, теж облачається в пурпур. На мафорії, як правило, зображаються три золоті зірки, що мають два значення: а) як знак її непорочності до Різдва, у Різдві, після Різдва; б) символ Трійці ці Святої. Розташування однієї з зірок за фігурою Богодитяти символізує і втілення другої іпостасі Святої Трійці – Бога Сина⁴⁰.

Позолочена кайма символізує знак прослави Богородиці. Сам мафорій означає Її Материнство, а прикритий ним голубий (синій) колір плаття – Дівство⁴¹. Мафорій на голові Богородиці не лише дань східно-християнській традиції, а глибокі символи – знак повної відданості Богу.

2.3. Значення символіки кольорів у православній іконографії.

Православна іконографія містить окреме значення символіки кольорів: синій – колір небесної чистоти і непорочності; червоний – колір страждання за віру, пролитої крові; білий і охра – кольори-синоніми золотого тла. «Якими б різноманітними не були, - пише кн. Євген Трубецькой, - іконописні фарби, що утворюють грань між двома світами, це завжди – небесні фарби, у подвійному, тобто у простому і водночас символічному значенні цього слова.» Це – фарби тутешнього, видимого неба, що одержали умовне символічне значення знамень неба потойбічного⁴². Священний колір ікони стає іконою Божественного Світла. Різнобарвна колірна гамма іконопису розкриває себе як особливий світ, який не має прямих аналогій із світом видимим, але саме тому поєднання різноманітних «небесних» барв відкриває перед людиною глибинні пласти буття», вводить її у споглядання та розкриває перед нею «таїнство таїнств» – Царство Небесне.

⁴⁰ С.Ключина. *О некоторых Богородичных иконах*. Httb: // www.tspu.edu.ud/subjects/71/met_svit-xud_kult/Posibnuk.htm.

⁴¹ І.К.Языкова. *Богословие иконы*. – М.: Издательство Общедоступного Православного Университета, 1995. – с. 101.

⁴² Кн. Є.Трубецькой. *Умозрение в красках*. Париж, 1965. – с. 71.

Отже, священний колір – іконічний, він – іконообраз несотвореного таворського Світла⁴³.

Православне розуміння світла має принципове значення для ікони та іконопису. Оскільки світло – це об'єктивна причина всього існуючого, то «іконопис зображує речі як породжені світлом, а не освітлені якимось джерелом світла»⁴⁴. Живопис потребує джерела світла, бо він намагається передати саме гру світлотіні. На іконі ж світло виходить з середини, з нутра: не світло падає на предмет із якогось зовнішнього джерела, а сам предмет, перш за все лик, випромінює світло зі себе, і тому на іконі ніколи немає тіней⁴⁵.

До XVII ст. іконописці не вживали слова «фон». Перед написанням ікони на іконну дошку накладалось «світло», тобто, золото, тому ікону писали не на фоні, а на «світлі». Адже ті, кого зображали на іконі: Господь, Пресвята Богородиця – це явлення вічності, пришествя Царства Небесного. «І ночі не буде там (у Царстві Небесному), і не потребуватимуть ані світильника, ані світла сонячного, бо Господь Бог освітлюватиме їх» (Од. 21:24, 22:5). Золоте сяйво ікони – це онтологічний символ Божественного світла, яким наповнене Царство Небесне, і яке виливається через ікону на світ.

Таворське Переображення – це підтвердження того, що «Бог-світло» (1 Йо. 1:5). Це Світло, як Божа енергія, сходить у світ і людина в певному стані спроможна споглядати і приймати його в себе. «Душі праведних, – учив Макарій Великий, – стають світлом небесним»⁴⁶. Таким Світлом стала Пресвята Богородиця.

⁴³ В.Лєпахін. *Ікона та іконічність*. – Л.: Свічадо, 2001. – с. 96-97.

⁴⁴ Павел Флоренский. *Собрание сочинений*, т. 1. *Статьи по искусству*. Париж, 1985. – с. 301.

⁴⁵ В.Лєпахін. *Ікона та іконічність*. – Л.: Свічадо, 2001. – с.94–95.

⁴⁶ *Добротолюбие*, т. 1-5. Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1992. – т.1. – с. 191–192.

2.4. Іконографія Чудотворного образу Холмської Богородиці.

2.4.1. Іконографічна характеристика ікони.

Про Чудотворний образ Холмської Богородиці натхненно і поетично свого часу написав Яків Суша: «Образ намальовано достойно і з великим мистецтвом. Лик Богоматері скромний і суворий, в суворості страшить, у страху солодкий, що проникає в серце людей і спонукає до служіння Богові. На правиці Діва Благословенна несе немовля Ісуса; Материнським оком свої прямо звернена до Божественного ока Сина: і немов жива, дивиться не тільки в Божественне око, але у серце Сина; кожного, хто дивиться на неї ранить своїм голубиним поглядом»⁴⁷.

Колорит ікони стриманий, трохи суворий. «У темноликості своїй прикрашена» – так характеризує його Я.Суша, пояснюючи це не тільки природним старінням ікони, але перш за все фактором її знаходження у вапняній ямі протягом 100 років після розорення Холма татарами у 1261 р., а також впливом кадила та свічок.

Під час тривалої реставрації (з 1996 по 2000 рік) з-під грубих записів на іконі з'явилося зображення Богородиці з Немовлям, яке ніби напівлежить у неї на руках. Ікона вражає особливою проникливістю образів та неперевершеними художніми якостями. Богородиця зображена майже в півпостаті, у тричетвертному повороті вправо. Голова її злегла нахилена у бік Христа. Лик Богородиці, печально умиротворений, викликає почуття високої благоговійності та душевного трепету. Погляд її сумних очей спрямований до Сина, якого вона тримає на правій руці. Ісус правою рукою благословляє, а у лівій тримає згорток Євангелія. Образ належить до іконографічного типу Дексіократуси (Праворучиці). Колірна гама стримана, темних відтінків. Лики Богородиці та Христа виписані темною вохрою, мафорій – темно-червоного кольору, гіматій Христа – світлої вохри з золотим асистом. Золотом також виписані зірка та кайма мафорію на

⁴⁷ Чудотворна ікона Холмської Богородиці. Луцьк: Ініціал – с.22.

голові Богородиці. Тло ікони вкрите позолотою без орнаментаци, зліва збереглися літери-символи, написані кіновар'ю⁴⁸.

Це зображення повністю співпало з описаннями залишеними Яковом Сушею. Він вказує на те, що Богородиця має темночервоний мафорій і темноблакитний нижній одяг, що на його думку, схоже на Богородицю Ченстоховську. Згадує Яків Суша і про дорогоцінні прикраси, уламки золотих риз, якими колись була прикрашена ікона. Всі ці описи повністю співпали з тими прикрасами, які є на іконі.

При проведенні порівняльного аналізу з візантійськими пам'ятками виявилось, що за стилістичними ознаками найближчою аналогією до ікони Холмської Богородиці є ікона Володимирської (Вишгородської) Богородиці, яка датується кінцем XI або першою третьою XII ст. Таким чином, Холмську ікону можна віднести до тієї ж епохи і школи.

2.4.2 Факт шанування образу – вбрання в ризи.

Фактом шанування Чудотворного Холмського образу Божої Матінки було неодноразове вбрання у ризи та коронування. Основним керманічем служить для нас твір Холмського єпископа Якова Суші (1652 – 1682): «*Phoenix tertiato redivivus*», виданий вперше у 1946 р. в Замості. Ось як виглядала ця ікона в старовину:

Вся ікона – повідомляє Суша – була в старовину покрита ризою (*blacham*) з чистого золота, у чому переконуємося з декількох збережених уламків і одного запису в слов'янських книгах, а також з маленьких чистого золота гвіздків, що знаходяться в самій іконі, які, коли вона знову була прикрашена, помічені були майстром... Справді, насамперед зверху цієї святої ікони знаходяться два довгасті, заглиблені до самої дошки надрізи від якогось меча, яким відривали прикрасу чи корону; на прекрасному лику Пріснодіви – глибокий розріз; два помітних удари вістрям – на лівому

⁴⁸ Чудотворна ікона Холмської Богородиці. – с. 22–23.

плечі, напевно який-небудь дорогоцінний камінь був вирваний... Поверх того є слід удару, видовбаний стрілою чи від кинжала на (одному) пальці правої руки, а також надріз – трошки поменше – на ніжці Спасителя; ці останні два тим більше заслуговують подиву, що немов на живому надрізаному дереві росли навколо⁴⁹.

З часу унії число привісок на Холмський Чудотворній іконі значно збільшилось. Їх стали жертвувати і римо-католики. По-їхньому ці привіски називались латинським словом «Votum» що значить «обіцяне». Звичайно «вотуми» жертвувались срібні, але бували і золоті. Частіше вони мали форми табличок і називались «вотивними таблицями».

На багаті пожертвування із срібних і золотих привісок, і на інші засоби, Яків Суша прикрасив у 1660 році святу Чудотворну ікону новою ризою. Ось опис її, складений самим Сушею у 1683 р.

Крім дуже великої кількості пожертвуваних привісок, сама ікона ця нашими турботами, працями і засобами вся вставлена в срібло. Навколо ікони – дорогі рами, майстерно зроблені, з пазами і покриті позолотою, місцями поцятковані литими зі срібла, визолоченими квітами і прикрашеними дорогими камінчиками, що виблискують серед цих квітів. Риза як на (Пресвятій) Діві Матері Божій, так і дитини має свої вигини, свої тіні, свої просвіти, немов найрізноманітнішу дорогу тканину споглядаєш на обох ризах, а нитки на них вигравірувані на сріблі то тоненькі, то менш тонкі, і так чітко, що до загального подиву заповоняють зір... Самий живопис на іконі, з поваги до величі і гідної шанування древності, залишений в колишньому вигляді.⁵⁰

Зі слів його виходить, що риза на іконі була з литого срібла, чеканної роботи; у дійсності ж вона вишита на полотні срібними і золотими нитками.

⁴⁹ Будилович А. *Чудотворная икона Пресвятой Богородицы в городе Холме*. – с. 66.

⁵⁰ Будилович А. *Холмська Чудотворна ікона Божої Матері*. Варшава, 1892. – с. 132–133.

Камені на рамі, так само як і всі прикраси на ризі, невеликої вартості, а срібна накладка на самій іконі зі срібла низької проби.

У 1765 році по клопотанню уніатських єпископів «про надання Святій Холмській іконі тієї честі, яку Апостольський престол звичайно оказує чудотворним іконам, тобто в силу рішення Ватиканської капітули всенародно коронувати»⁵¹, папа Римський Климент XII коронує ікону двома золотими коронами. Золоті корони (одна темніша, інша світліша), були виготовлені в Римі і прислані звідтіля для покладання на глави Пресвятої Діви і Божественної Дитини. До свята готувалися кілька років.

До 1891 року на святій іконі була стара, ще з часів унії, риза, частково втрачена. Тому вирішили виготовити нову в майстерні ювелірів Овчинникових у Москві. Судити про неї можна лише з опису, складеного Єфремом Лівотовим, оскільки вона була втрачена та чітких зображень її не лишилося. В одному з видань Холмського Свято – Богородичного Братства написано: «Нова риза срібна, позолочена, в руському стилі XVI ст. художнього карбування, прикрашена емаллю та різнокольоровим камінням (французькі стрази). Краї ризи декоровані технікою карбування, а тло, вінці та поручі – емаллями з філігранню. Вінці, поручі, зірки і монограми прикрашені стразами та сибірськими самоцвітами. Перша широка кайма, що оточує ризу, зроблена рельєфно, з позолотою двох відтінків; друга, менша, емалева; обидві кайми в кутах скріплені емалевими накутниками у візантійському стилі; в самому низу кайми йде емалева смуга, з молитвою на ній: «Під Твою милість прибігаємо, Богородице Діво...»⁵².

27 січня 1900 року ризу прикрасили перлами та дорогоцінним камінням. Прикраси ці надійшли як пожертви. Риза набула нового вигляду і цінності та

⁵¹ Будилевич А. *Чудотворная икона Пресвятой Богородицы в городе Холме*. Издательство П.Н.Батюшкова. – СПб, 1885. – с. 105.

⁵² Ливотов Е. *Краткое сказание о Холмской Чудотворной Иконе Божей Матери*. Изд. Холмського Св. Богородичного Братства. Холм, 1913.

стала, «відповідно до вагомості значення Холмської святині»⁵³. До старої ризи поставилися з належною пошаною. Спочатку вона знаходилась в ризниці кафедрального собору, а потім була перенесена в церковно-археологічний музей при Братстві, в якому вона зберігалась не як експонат, а як святиня. Риза була покладена на ікону Божої Матері, копію Холмської Чудотворної ікони, і поміщена в головному куті музейної зали. Перед нею запалювалась лампада і до неї зверталися з молитвами напочатку та вкінці всіх урочистих зборів Холмського Братства. У 30 роки революційних лихоліть нова риза зникла безслідно.

З ласки Божої саме до Луцька, на межі тисячоліть, повернулась одна з чотирьох апостольських ікон, якими колись володіла Київська Русь. Святиня завжди обирала сама собі час і оточення. Перш, ніж постати знову перед людьми, вона опинилась у творчій родині лучан Анатолія Квасюка і Олени Романюк. Перед тим, як реставрувати ікону, Анатолій та Олена взяли за дослідницьку роботу, щоб якомога більше дізнатись про неї. Зібравши матеріал, дійшли висновку, що це – візантійська ікона і навіть не з провінції, а з самого Константинополя, надзвичайно високого рівня іконописної майстерні. Такі писалися для правителів держав, князів. В державі зараз вона одна.

Анатолій Квасюк та Олена Романюк обоє закінчили Київський художній інститут, залишилися в столиці, мали роботу, помешкання. Несподівано життя змінилось, і вони переїхали до Луцька⁵⁴. Якось до них звернувся колишній директор картинної галереї Микола Іванович Черенюк з проханням реставрації, але за умови нерозголошення таємниці. До реставрації в конспіративних умовах долучилися фотограф Віктор Чухрай та студія видавництва «Ініціал», директором якого є Віктор Федосюк. Згодом до справи вивчення ікони Холмської Богородиці прилучились фахівці Волинського краєзнавчого музею, а також Комісії, створеної за ініціативою облдержадміністрації, музею та

⁵³ Чудотворна ікона Холмської Богородиці. – с. 15

⁵⁴ Л.Клімчук. Чудотворна ікона Холмської Богородиці.// Луцький замок, 22 квітня 2004 р.

директора мистецтвознавства, академіка Академії мистецтв України Л.С.Міляєвої. Протягом 2000 – 2001 років було проведено комплексне технологічне дослідження, часткове рентгенографування, вивчення в інфрачервоній зоні спектру⁵⁵. Було визначено чіткі межі втрат живопису, виявилась структура деревини, кракелюр левкасу, розташування численних цвяхів, що були вбиті в поверхню ікони, виявились риси ликів Немовляти та Богородиці⁵⁶.

Фінансування всіх науково-дослідницьких та реставраційних робіт відбувається на державному рівні. Для ікони була виготовлена спеціальна вітрина німецької фірми «Ротштайн», яка забезпечує необхідні умови зберігання із заданими параметрами температурно-вологісного режиму. 19 вересня 2000 року ікона вперше після довгих років невідомості, була виставлена у Музеї волинської ікони. Нині, після високої оцінки виконаних реставраційних робіт, триває наступний етап реставрації. Попереду ще величезний масив роботи, результатом якої стануть нові відкриття.

2.5. Іконографія Чудотворного Тростянецького образу Божої Матері.

Чудотворний Тростянецький образ Божої Матері написаний невідомим автором, волинської школи іконопису, початку XVII ст. На іконі – поясне зображення Богородиці з Христом, увінчаним короною. На відміну від Холмського образу, тут Христос зображений на лівій руці Богородиці. Права рука Його піднята у благословляючому жесті, а у лівій Він тримає згорток. Пози немовляти символізує Його призначеність жертві, смерті та воскресінню. На іконі зображена, характерна типу Одигідрії, чітко фронтальна поза. У лівому верхньому куті ікони вписаний блакитний медальйон з зображенням Архангела Гавриїла.

Ікона кілька разів поновлювалась (реставрувалась, перемальовувалась), принаймні двічі, про що свідчать написи на самій іконі. Більш давній напис не

⁵⁵ Чудотворна ікона Холмської Богородиці. – с. 26.

⁵⁶ Чудотворна ікона Холмської Богородиці. – с. 28.

читається через дуже темну оліфу та запис, що зроблено поверх нього про те, що «Сия икона обновлена 1889 года 25 июня стараниями Авксения Зидкевича и месных прихожан Н.Маркевича».

Очевидно, на знак чудотверення, на ікону були накладені ризи, зроблені з дерева, покритого позолотою. Золото відіграє надзвичайно велику роль у православному мистецтві. По-перше – це витвір Божих рук, а по-друге – воно не імітує світло, а випромінює його із себе. «Саме Божественне Світло говорить через золото»⁵⁷. «Золото – це живий символ, це зображальність у храмі з горючими лампадами і безліччю запалених свічок» – так описує іконічність світлоносного золота О. П. Флоренський⁵⁸.

Зміст ікони – пасхальна радість, не розлука, а зустріч⁵⁹. Виразні очі Богородиці та Ісуса Христа спрямовані на молільника в очікуванні зустрічі. «Прийдіть до Мене всі струджені та обтяжені – і я вас заспокою!» (Мт. 11:28). Спокій, який випромінює лик Богородиці, свідчить ще раз про те, що справжній мир може бути лише з Богом і в Бозі. Малі, тонкі уста – символ духовної не розбещеної людини – є ознакою схильності до мовчанки та медитації. Вона «пильно зберігала все це, роздумуючи в своїм серці» (Лк. 2:19).

Про Тростянецький Чудотворний образ Божої Матері друкувалось у матеріалах VI міжнародної конференції по волинському іконопису у 1999 р⁶⁰. Анатолій Квасюк, Олена Романюк і Леся Обухович, реставратори Музею Волинської ікони були вкрай занепокоєні станом і подальшою долею Богородиці Одигірії. Дослідивши ікону, науковці переконались, що мають

⁵⁷ П.Флоренский. Собрание сочинений, т.1, *Статьи по искусству*. Париж, 1985. – с. 247.

⁵⁸ П.Флоренский. *Стоп и утверждение истины*. – М., 1914, – с.50.

⁵⁹ И.П.Языкова. *Богословие иконы*. – М.: Издательство Общедоступного Православного Университета, 1995. – с. 20.

⁶⁰ Бірюліна О. Квасюк А., Романюк О. До історії Святотроїцької церкви в с. Тростянець. // *Пам'ятки сакрального мисцетва Волині на межі тисячоліть ...1-3 грудня 1999р.* – Луцьк: Надстир'я, 1999. – с.130.

справу із цінною іконою. Вони стверджують, що до сьогодні залишилось відкритим питання датування ікони.

В середині серпня 2003 року розпочалися реставраційні роботи над іконою безпосередньо в церкві. З огляду на те, що ікона має велику історико-культурну та мистецьку цінність і стоїть на державному обліку⁶¹, реставраційні роботи велися з дотриманням усіх вимог наукової реставрації. Увагу привертає мала джерельна база з досліджуваної теми. лллл

Ікона – це безперечно храмова прикраса, проте її естетична функція – не головна. Ікону пишуть не з естетичною метою, але, насамперед, для молитви: соборної та особистої. Вона – наче айсберг⁶². Естетичний погляд бачить у ньому лише те, що існує над поверхнею, велика ж, підводна частина, невидима. Ця невидима частина стає видимою для «духовних очей» віри, що проходять очищення молитвою, постом, добрими ділами і осягають здатність бачити невидиме. Через те, що ікона – синергійне поєднання земного і небесного, вона стає одним із найважливіших провідників Божої благодаті.

Чудотворна ікона найбільш наочно виражає ідею синергійності іконообразу, ідею взаємодії Божого і людського, сприяння Божого людському⁶³. І, як наслідок, тут виявляється ще одна характеристика іконообразу – сотеріологічна.

⁶¹ Ікона «Богородиця Одигітрія» поставлена на державний облік і взята під охорону як історико-культурна пам'ятка управлінням культури Виконкому Волинської облради народних депутатів 3 серпня 1987 року. На неї складено паспорт науковим співробітником Волинського краєзнавчого музею Коваленко Л.Є.

⁶² В.Лєпахін. *Ікона та іконічність*. – Л.: Свічадо, 2001. – с.84–85.

⁶³ В.Лєпахін. *Ікона та іконічність*. – с.84–85.

Розділ 3 Історичні події в житті Холмського та Тростянецького Чудотворних образів

3.1 Історія Холмського Чудотворного образу

3.1.1 Холмський Чудотворний образ в Київській Русі

Холмська Чудотворна ікона Божої Матері є однією з найвідоміших і найшанованіших у християнському світі. Вона має славу і, водночас, трагічну історію, сповнену загадок і таємниць. Впродовж століть її доля була тісно пов'язана з містом Холмом, що відносився до Волинських земель. Не раз образ Богородиці залишав місто, переходив з рук у руки послідовників різних віросповідань, таємно зникав та чудом з'являвся знову.

Історія Холмської ікони сягає у глибоку давнину, де легенди і перекази про неї тісно переплелись із реальними подіями. У Холмському народному календарі написано: «Холмська ікона, чи образ Божої Матері існує вже більш 1800 років. Написав її Апостол і Євангеліст Лука, що бачив Преподобнословенну Діву, молився разом з Нею на зібраннях святих Апостолів, часто з Нею розмовляв і був присутній при її успінні.

На пам'ять для майбутніх християнських поколінь він написав багато ікон, тобто зображень Пресвятої Богородиці. Одна з таких ікон і є Холмська. Вона привезена до нас із грецького (нині турецького) міста Константинополя, де колись царювали грецькі православні царі»⁶⁴.

За одними джерелами, до Києва її привіз Святий Володимир, Великий князь Київський, при своєму хрещенні у грецькому місті Корсуні. За іншими даними ікона була у шлюбному посагу царівни Анни, нареченої князя. Свідчення про ці дарунки є у Хроніці польського історика Длугоша.

Холмська земля на той час належала князю Володимирі. Він засновує в Холмі єпископську православну кафедру. Побудувавши у 1001 році

⁶⁴ Холмский народный календар на 1895. – Варшава, 1894. – с. 33.

Богородичний Собор на Холмській горі, дарує туди чудотворну ікону Пресвятої Богородиці, яку отримав від греків.

За літописними джерелами, під 1223 рік, місто Холм прийшлося відбудувати, що й зробив Данило Галицький. Збудував він і величний храм Святого Іоанна Золотоустого на високому пагорбі. «І прикрасив же ікони, принесені із Києва, камінням дорогим і бісером золотим. І Спаса, Причисту Богородицю, що йому сестра Феодора дала із (київського) монастиря Феодора»⁶⁵. Тут йдеться про ікони прислані в Холм, серед яких був образ Богородиці. Сталося це у 1250 році. А вже наступного року Данило «спорудив... також превелику церкву у місті Холмі на честь Пріснодіви Марії, величиною і красою не меншу од тих, що були раніш, і прикрасив її пречудовими іконами...»⁶⁶. Існує думка, що ікона могла бути родинною реліквією Данила Галицького, враховуючи візантійське проходження матері князя – «княгині Романової». Про велике благоговіння князів Холмських перед соборною Чудотворною іконою Богородиці свідчило їхнє бажання упокоїтись під Її покровом. Про це вказано у Волинському літопису під 1264 роком: коли князь Данило Романович «сконча живот свой»⁶⁷, то тіло його «положиша во церкви святой Богородицы, в Холме, уже бо сам создал»⁴.

Святиня планувалась ще з древніх часів та вже тоді володіла благодаттю та неабиякою чудотворною силою. Заступництвом Пресвятої Богородиці Холм був врятований від нашествия орд Батия в 1240 році. У 1256 році татари теж не змогли захопити місто. Лише у 1261 році під проводом Бурундая Холм був захоплений зненацька⁶⁸. Церква постраждала найбільше. З ікони грабіжники зняли срібну ризу і дорогоцінні камені, залишивши значні ушкодження на самому живописі. За переданням, кривдників було покарано сліпотою і якоюсь

⁶⁵ *Летопись по Ипатскому списку*. – СПб., 1871. – с. 379.

⁶⁶ *Літопис Руській*. – К., 1989. – с. 418.

⁶⁷ *Летопись по Ипатскому списку*. – с. 570.

⁶⁸ *Чудотворна ікона Холмської Богородиці*. – Л.: Ініціал, 2003. – с. 4.

важкою хворобою. Близько 100 років ікона залишалась у руїнах і смітті. А коли була знайдена за Божою вказівкою, то з пошаною була внесена до відбудованого храму, де була поміщена у нижньому ярусі іконостаса, із правої сторони царських втрat⁶⁹.

3.1.2. Опіка над образом уніатською церквою

У 1596 році при переході Холмського православного єпископа Діонісія Збируйського в унію, Холмський собор та чудотворна ікона виявилась в руках уніатів.

У 1628 році Холмським уніатським єпископом стає Мефодій Терлецький, який починає збирати документальні свідчення благодіянь від Чудотворної ікони Холмської. При його сприянні в 1646 році, 22 липня, була створена комісія для вивчення і дослідження ікони, що підтвердила її чудодійну силу та стародавність⁷⁰. У цьому ж році уперше була видана книга Якова Суші «Phoenix», де йшлося про історію, опис ікони та чудеса, пов'язані з нею. Ця книга була перевидана ще двічі: 1653 та 1684 роках⁷¹. Саме Яків Суша залишив найбільш детальні та обширні свідчення про святиню, яка вразила його до глибини душі. Після поразок під Жовтими водами, під Корсунем і Збаражем, Польща погодила на мир. 22 січня 1650 року за Зборівським договором був укладений мир. Уніати повернули православним Холмську кафедру, на чолі якої став Діонісій Балабан⁷².

Але православні недовго втішались іконою. Яків Суша, який не міг змиритись із втратою, звернувся до короля Яна Казимира з проханням посприяти поверненню святині. У королівському указі від 25 квітня 1651

⁶⁹ Чудотворна ікона Холмської Богородиці . – с. 4.

⁷⁰ В.Лебедь. Холмська Чудотворна ікона Божої Матері. // *Волинська ікона: дослідження та реставрації. Тези і матеріали X міжнародної наукової конференції. м. Луцьк 17 – 19 вересня 2003 р.* – Луцьк, 2003 – с. 89.

⁷¹ Чудотворна ікона Холмської Богородиці. – Л.: Ініціал, 2003. – с. 6.

⁷² В.Лебедь Холмська Чудотворна ікона Божої Матері. // *Волинська ікона: дослідження та реставрації. Тези і матеріали X міжнародної наукової конференції 17- 19 вересня 2003 р.* – с. 89.

року йшлося: «Щоб ця ікона з тамтешніх місць так дорого варта і славна чудесами дорогоцінність..., не пропала і не дісталась до рук ворогів, віднайшовши зручний день і час, відібрати згадану ікону, срібний посуд та церковне начиння від преподобного о. Балабана... та інших ченців, і привезли все це до нас». Того ж вечора у супроводі посиленої охорони її вивезли до Любліна, де перед нею відбувались урочисті молебні з колінопреклоніннями. Потім ікона була перенесена до Львова, де жителі її зустрічали як рятівницю від нещастя і захисницю під час татарських руйнувань.

16 червня 1651 року пожвавились воєнні дії з козаками. Ян Казимір бере образ Богородиці з собою у похід проти Богдана Хмельницького спочатку під Сокаль, а потім під Берестечко⁷³. Перед битвою ікону носили між колонами польського війська з молитвами про заступництво та допомогу. Після перемоги поляків король проносить ікону через Кременець, потім до Львова у кафедральний костел, а тоді до Варшави і поміщає її у каплицю королівського палацу. А на знак подяки 29 червня 1651 року відновляє Холмську уніатську кафедру на чолі з Яковом Сушею.

Єпископ та прихожани звернулися до Яна Казимира повернути святиню до Пречистенського храму в Холм. Король зважив на це прохання, і 29 квітня 1652 року ікону урочисто повертають у соборний Пречистенський храм. З того часу ікона отримала ще одну назву – «Військова»⁷⁴.

Але довго Чудотворна ікона Пресвятої Богородиці у храмі не пробула. Відновились воєнні дії з козаками, в яких поляки зазнавали численних поразок. Ян Казимір розпорядився взяти ікону на поле бою. Вона була забрана у Варшаву, а потім перевезена під Жванець, де мала відбутись битва. Але цього разу Богородиця була на стороні козаків. Розчарувавшись, Ян Казимир

⁷³ Чудотворна ікона Холмської Богородиці. – с. 7.

⁷⁴ О.Огнева. Відроджена з попелу. // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XI міжнародної наукової конференції м.Луцьк, 3-4 листопада, 20004 р.* – м. Луцьк, 2004 – с.146.

відправив ікону назад до Холма. Через якийсь час, за наказом короля, унаслідок морової язви та підготування до військових подій Холмську ікону відправили у Варшаву, потім у Брест Литовський, у Логвич та інші міста.

Наступні 1656-1660 роки не були спокійними. Через політичну нестабільність Яків Суша неодноразово забирав ікону з храму та переховувався з нею, переїжджаючи з місця на місце. Відомо, що приблизно у цей період єпископ разом із святиною перебував у Жидичинському монастирі під Луцьком, про що описав у книзі «Phoenix».

У 1720-1750 роках, до столітнього ювілею перемоги поляків у битві під Берестечком, гданським ювеліром В. Жодє створена срібна плита – антепедіум, довжиною – 213 см. , висотою – 93 см. Її було виготовлено їх численних вотивів, пожертвуваних на вівтар Чудотворного Образу⁷⁵. На плиті зображено батальну сцену та напис латинню на честь перемоги 10 липня 1651 р.

У 1765 році за клопотанням уніатських Єпископів Папа Римський Климент XII коронує ікону двома золотими коронами, виготовленими в Римі. У день коронації відбулися великі народні гуляння. Учасникам дійства роздавали золоті, срібні, латунні та олов'яні медальйони із зображенням Холмської Божої Матері. Урочистості тривали із 15 до 19 вересня, закінчившись фейєрверком.

У 1802 році сталась велика пожежа у храмі. Відновлювальні роботи тривали з 1817 по 1826 рік. Під час ремонту ікона перебувала в одному із греко-католицьких храмів міста Холма. Після закінчення реставраційних робіт ікона повернулась. Але поставлена вона була цього разу не з ліва від Царських Врат, а внесена за вівтарну перегородку, за престол, на горнє місце.

3.1.3 Перебування Святині в лоні православ'я

У 1875 році російський цар анулює унію з Римом. Святиня Холма повертається в лоно православ'я⁷⁶. У 1874 – 1878 роках проводиться капітальний ремонт храму, під час якого ліквідовуються всі елементи

⁷⁵ Чудотворна ікона Холмської Богородиці. – с. 10.

⁷⁶ Чудотворна ікона Холмської Богородиці. – с. 12.

латинського культу. Було знято головний престол, на якому знаходився срібний антепедіум із зображенням битви під Берестечком. Спочатку його було відправлено до Петербурга, а потім до оружейної палати в Москву. Під час ремонту образ знаходився у православному храмі Святого Миколая. «11 травня 1878 року, у третю річницю возз'єднання Холмських уніатів із православною церквою, в обновленому соборі звершилося перше православне богослужіння»⁷⁷. Помістили ікону в горі Царських Врат, над іконою Таємної вечері у п'ятиярусному іконостасі. Ікону спускали не лише в Богородичне свято, але й щосуботи і щонеділі, після звершення по суботах акафістів, а по неділях – молебнів. З цієї нагоди цар Олександр II та імператриця Марія Олександрівна зробили щедрі дарунки у храм.

Ознакою великої пошани до ікони було й те, що 2 вересня 1888 року на прощу до Чудотворного образу Холмської Богоматері прийшли цар Олександр III зі своєю дружиною Марією Федорівною, сином, спадкоємцем цесаревичем і великим князем Миколою (майбутнім царем) та іншими членами царського дому.

На честь вшанування Богородиці 8 вересня відбувались грандіозні святкування. Ще 6 вересня прочани сходилися із всіх околиць та міст Російської імперії (Москви, Петербурга, Гродна та ін. Щорічно прибувало до 20 тисяч богомольців.

На час святкування діяли пільги. Пасажири мали право на безкоштовне повернення Привіслинською залізницею, а ті, що приходили пішки і мали намір скористатися залізницею на зворотньому шляху, платили половину вартості квитка.

Напередодні свята відправлялася Всеношна. Влаштовувався благодійний обід на 800 чоловік, надавалась безкоштовна медична допомога потребуючим за сприянням Холмського Свято-Богородичного Братства. Велику участь у цьому дійстві брала також місцева влада. Організовувалась дешева чайна-їдальня, надавалась велика кількість наметів для нічлігу паломників.

⁷⁷ Будилович А. Холмська Чудотворна ікона Божої Матері. – Варшава, 1892 – с. 149.

3.1.4. Випробування Першою та Другою Світовими війнами

Перша світова війна стає новим випробуванням для Холмської єпархії. У липні 1915 року православне духовенство залишає окупований австралійськими військами Холм. Ікону відвозять до Москви. Там вона перебувала протягом трьох років. А в 1918 році, коли була проголошена УНР, до складу якої увійшла Холмщина, ікону перевозять до Києва. Її ставлять у церкві Флорівського жіночого монастиря що на Подолі. Але пробула вона там недовго.

У 20-30 роках ікону стало небезпечно зберігати в церкві, оскільки нова влада відбирала церковні цінності. Святиню на той час почали переховувати віруючі у себе у будинках. За спогадами історика Наталії Полянської-Василенко, якими вона поділилась в листі до Івана Огієнка, щоб зберегти ікону, з неї зняли ризу, розібрали по окремих дошках і роздали різним людям. Але при арешті одного з холмщан, прикраси з ікони були знайдені та конфісковані.

19 травня 1940 року в окупованій німцями Польщі була відновлена Холмська православна єпархія, на чолі якої став архієпископ Іларіон (І.Огієнко). Завдяки клопотанням Архієпископа ікона була знайдена, відреставрована і 27 вересня 1943 року урочисто внесена до Архієрейської церкви святого Апостола Андрія Первозванного. У неділю, з жовтня, урочисто внесли Чудотворний Образ Холмської Божої Матері до кафедрального Свято-Пречистенського собору на Святій Даниловій Горі. Але радість була нетривалою. Війна залишила свої шрами на цьому Святому Образі.

Сучасні дослідники зупинилися на 1944-1945 роках. Висловлювались припущення, що Івану Огієнкові вдалось вивести ікону в еміграцію; що під час операції «Вісла» 1945 року, коли депортували українців з Холмщини, вона була перевезена в Україну і десь переховувалась; і що ікона, врешті втрачена назавжди. Із цими думками змирилися...

3.1.5. Повернення історичної справедливості

Але у листопаді 1996 року ікона повернулася. Була розкрита ще одна таємниця історії Чудотворного Образу Холмської Богородиці. Як з'ясувалось,

починаючи із 1944 року, ікона таємно зберігалася в родині народної майстрині, вишивальниці Надії Гаврилівни Горлицької.

У 1944 році, коли лінія фронту впритул наблизилась до Холма, постало питання про евакуацію. Аби не потрапити під репресії, владики Іларіон змушений був емігрувати. Очевидно, ікону він хотів узяти з собою. Але потяг, у якому знаходилась святиня та інші церковні цінності під Люблінном зупинили. Шлях назад було відрізано. Жінка на ім'я Іларія Михайлівна Булгакова, знайшовши ікону Богородиці, покинула свої речі і, потай, на руках, перенесла святиню до Любліна. Там вона передала її місцевому православному священику, який сповістив про знахідку до Холма⁷⁸. Дізнавшись про це, митрофорний протоієрей Гавриїл Коропчук, батько Марії Горлицької, забрав ікону до Холма. А у грудні 1945 року, під час примусового переселення українців із Холмщини, родина виїхала до Луцька, взявши з собою ікону. Влітку 1946 року отець Гавриїл послав дочок до Почаєва з тим, щоб перемістити ікону до монастиря. Але архімандрит, що був родом із Холмщини, відмовив від цього, посилаючись на те, що влада здатна втрутитись в цю ситуацію і забрати ікону, розпорядившись нею по-своєму. Тому вирішено було і надалі зберігати ікону таємно до кращих часів. Перед іконою вдома, особливо у великі свята, влаштовували молебні, у сльозах згадуючи втрачену батьківщину. Коли отця Гавриїла направили служити до Чигирини, опіку над іконою взяв зять, отець Денис Ренда, чоловік Любові Гаврилівни.

Ікона потрапила в один з приходів на Івано-Франківщині. Після смерті отця Гавриїла та його доньки Любові, інша донька Надія перебрала опіку над іконою. Оскільки у Луцьку оселилось найбільше переселенців із Холмщини, Надія Гаврилівна забрала ікону туди. 16 листопада 1996 року в дуже аварійному стані ікону було передано до реставрації. 15 вересня 2000 року відбулось оприлюднення ікони та офіційна її передача до Волинського

⁷⁸ Н. Гуменюк. Древня святиня повертається з небуття. // *Віче*, 6 травня 2004 р.

краєзнавчого музею за умови створення безпеки зберігання та довічного перебування в межах міста Луцька.

3.2. Історія Тростянецького Чудотворного образу

3.2.1. Історія виникнення Тростянецького храму

Слава про чисельні чудесні зцілення після відвідин Тростянецького Свято-Троїцького храму біля оновленої Чудотворної ікони Богородиці розповсюдилась по всій Україні та за її межами.

Гортаючи сторінки історії, відомостей із дня зведення храму до наших часів зовсім мало. Відомо, що за часів Київської Русі під час тривалих нападів монголо-татар на волинський край на тростянецькій землі згоріли дотла три дерев'яних церкви. Замість них спорудили одну і назвали її на честь цих церков. Престоли, які стояли в цих церквах і які згоріли, були освячені на честь Чесного Животворящего Христа Господнього. В честь цих престолів і був освячений діючий престол. Тому й так вийшло, що церква має дві назви. Перша – Пресвятої Трійці, друга – Воздвиження.

Про час будівництва мурованої церкви в Тросянці збереглося обмаль інформації. Клірові відомості цієї церкви за 1911 рік повідомляють, що «церковь построена в 1650 году тщанием не известно чим». Ще одне джерело «Справочная книга о приходах и монастырях Волынской епархии» відносить будівництво церкви до 1648 року.

В нещодавній публікації архівіста В.Рожка з Луцька з'являється інформація про те, що церкву ніби-то збудували Гулевичі⁷⁹. При цьому архівіст покликається на монографію Н. Яковенко (Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст.. Волинь і Центральна Україна. – К.: Наукова думка, 1993 р.), й навіть цитує, посилаючись на конкретну сторінку. Насправді у Н. Яковенко інформація про те, що с. Тростянець належить Гулевичам відсутня. Натомість, про одного із господарів села у першій третині XVII ст. – шляхтича Адама

⁷⁹ В.Рожко. На прощу до Тростянецької чудотворної ікони Божої Матері. // *Православний вісник* № 3-4,

березень – квітень. К., 1999 – с. 18.

Гулевича – йдеться у О. Цинкаловського в його краєзнавчому словнику.⁸⁰ Серед власників Тростянця кінця XVI ст. автор словника називає князів Лева Войничу (зі Збаража Вороніцького; під 1570 р.) і Януша Заславського (під 1583 р.).

Розширити персональний склад власників Тростянця дозволяє «Słownik geograficzny Królestwa Polskiego» (Warszawa, 1892. – с.505), в якому під 1570 р. згадується князь Остафій Сокольський (князі Сокольські мали спільне коріння з князем Четвертинськими). Той факт, що князі Вороніцькі через шлюбні союзи були споріднені з князями Сокольськими та шляхетською родиною Гулевичів, дозволяє припустити про наслідування Тростянця через родинні зв'язки. Отже, у середині XVII ст. с. Тростянець міг володіти хтось із представників вищевказаних осіб, але прямих свідчень про це не знайдено.

Про існування Свято-Троїцької церкви у більш ранній період вказує запис на першій сторінці Луцького братського Каталогу від 1617 р.⁸¹ Найвірогідніше, що у 1617 р. церква була дерев'яною. Церква має дуже цікаву архітектурну особливість. Споруда носить оборонний характер, має потужні стіни (у нижній частині їх товщина перевищує 1,5 м) і різновеликі в різних рівнях вікна⁸². Під самою стелею розміщені бійниці. Від церкви, у напрямку Луцька і Маневич викопані підземні ходи, в одному з яких б'є джерело. У будові є сховище, яке служило тростянчанам у всі лихоліття.

Поряд з храмом стояла велика дзвіниця. Коли в церкві правилось, її дзвін долітав аж до Маневич. Однак знайшлися люди, які зрізали дзвін, а дзвінницю підпалили. За словами очевидців, вогонь сягав високо хмар. А коли кількатонний дзвін упав, удар був настільки сильним, що він на кілька метрів увійшов у землю⁸³.

Тростянецька церква одностовпна з гранчатою апсидою та притвором. Основний об'єм таїть в собі ще одне приміщення, розташоване на другому

⁸⁰ О.Цинкаловський. *Стара Волинь і Волинське Полісся*. – Вінніпег (Канада), 1986, т.2 – с. 481.

⁸¹ *Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов*. – 2-е изд., доп. – К., 1998, т.1 – с.4.

⁸² Л.Солтисюк. Яка доля чекає на ікону Одигірії Тростянця. // *Аверс-пре* (2003/№ 17(452)) 24 квітня.

⁸³ Т.Федоренко. Чудотворна ікона зцілила рабу Божу Тетяну. // *Вісник* (1998/№ 41 (429)) 8 жовтня.

ярусі. Це місце називають Божою горою і воно являє собою капличку з хрестовим склепінням, ніби спеціально прилаштовану для схову ікони Божої Матері. Щоб дістатись цієї каплички потрібно піднятись дуже вузькими східцями, вимурованими у товщі стіни, що поступово піднімаючись, розміщені вздовж південної, західної та північної стіни храму. Архітектурні особливості церкви спонукають до думки, що капличка спеціально облаштована для цієї ікони. Отже, ікона є більш ранньою ніж церква. Як по вузьких мурованих сходах було занесено великих розмірів ікону, відповісти важко. Найімовірніше, вона вже була там, коли майстри робили стелю.

3.2.2 Мати Божа – покровителька

Існує версія, що Адам Гулевич та його донька Гальшка Гулевичівна подарували церкві кілька цінних ікон 14 -16 ст. Серед них – великий образ Богородиці. Назва ікони –«Одигідрія Свята». Це – найстаріша та найцінніша ікона, яка збереглась у храмі. Хоча до сьогодні залишається питання датування ікони. Писана на дереві, без сумніву, волинського походження. На честь численних зцілень перед чудотворним образом ще на початку ХХ століття ікону Богородиці покрили дерев'яною ризою, вимальованою в золотистий колір. З часом сам образ і риза Богородиці потемніли. Та декілька разів ікона обновлялась. Про оновлення 1889 року написано отцем Є.В.Переверзевим у «Справочной книге о природах и монастырях Волынской епархии», записано: «В селі Тростянець храм Святої Трійці, мурований, побудований 1648 р. є шанована ікона Божої Матері».

Протягом століть храм зазнав руйнацій. Та найбільших випробувань випало під час та після війни. Дива, що тут відбувались легендою не назовеш. Храм вцілів саме з Божої волі.

Воєнні хуртовини 1941-1944 років своїм немилосердним смерчем стирали міста, села, не обминув він села Тростянець. Згоріло село. Сільські старожили, очевидці подій, розповідають як горіла церква. Все, що було в нижній частині згоріло. Протяг був такий сильний, що зайнявся купол. Вогонь шугував і

першим, і другим поверхами. І хоча дверей, які б відгороджували Божу гору від загального приміщення не було, він все ж таки не переступив поріг. Дивом було й те, яким чином образ не згорів при великій пожежі. Очевидці кажуть, що тоді вигоріли дерев'яні східці до Божої гори, але перед іконою вогонь погас. Тільки образи, які там були, почорніли від диму.

Після фашистської окупації прийшли «совети». Саме вони найбільше поглумилися над святинею, перетворивши її на конюшню.

Коли антирелігійна політика трохи вщухла, селяни взялись облаштовувати церкву. Одного разу в Тростянець приїхали знатні майстри з наміром забрати ікону. Коли її підняли, вона враз зробилася неймовірно важкою. Спільними зусиллями її ледве дотягнули до виходу⁸⁴. Але за розмірами вона виявилась такою, що ніяк не пройшла б. Окрім того, вузькість крутих сходів на Божу Гору не дозволили її знести донизу. Тоді надумали розпиляти образ на дві частини, відокремивши Немовля від Матері, а тоді винести по частинах. Та не так сталося, як гадалося. Коли люди зійшли вниз по необхідні інструменти, пролунав страшної сили грім. Селяни перелякались, бо на дворі в цей час ясно світило сонце. Поволі піднялись на гору. Від побаченого у них перехопило дух. Ікона стояла на місці, а капличка була вкрита клубами густого туману. Приміщення наповнилось нечуваним приємним ароматом. Доказом грому стала щілина у стіні, яка є досі. Опісля ніхто не наважувався зрушити ікону з місця, навіть маляри, що оновлювали стінки каплички.

22 серпня 1998 року темні кольори почали оновлюватись в золотаво-білі. Благодать Божа зійшла на храм через Чудотворний Образ Тростянецької Божої Матері⁸⁵. Сюди звідусіль з'їжджаються поклонитись люди різних конфесій та віросповідань. Кожен молиться тут згідно своїх звичаїв і обрядів. Відвідини не припиняються ні в будень, ні в свято.

⁸⁴ С.Харькова. За зціленням – до Одигітрії Святої. // *Досвітня зоря* 3 січня 2004.

⁸⁵ Л.Солтисюк. На храм зійшла Божа благодать. // *Аверс – Прес*. 6 січня 1999 р.

Впродовж віків Чудотворний Образ Божої Матінки Тростянецької захищав храм і вірних, і, через Своє заступництво перед Богом, зцілював недужих, наповнював душі Божою благодаттю. І триває це до сьогодні.

Розділ 4 Ікона як натхнення до поезії акафіста та чудотворення

4.1. Акафіст Холмський Богородиці – духовний дар натхнення Брата Віктора

Для більшої прослави Пресвятого Образу у VII ст. виникає урочиста хвалебна жанрова форма – акафіст (від грецького гімнос акатістос – урочиста пісня, під час виконання якої не можна сидіти; церковнослов'янською – «несідален»). На особливу відзнаку чуда, явленого Пресвятою Богородицею 626 року у Влахернському храмі, написано перший акафіст.

Акафіст складається з кукіля (ввідного кондака) та кондаків та ікосів, що послідовно чергуються між собою. Кондак розкриває церковне вчення про той чи інший догмат чи якусь подію, а ікос розкриває тему кондака, де далі йдуть рядки «харетизмів» (від гр. χατρε – радуйся), похвальних закликів, що містять славослів'я.

До Холмської ікони Божої Матері досі було написано два несідальни. Обидва складено церковнослов'янською (другий, 1930 року, побутує в кількох українських перекладах).

Із благословення преосвященного єпископа Луцького і Волинського Михайла лучанин Віктор Гребенюк (відомий як і Брат Віктор) – письменник, дипломований редактор та теолог звершив унікальну працю, написавши «Акафіст Пресвятій Богородиці, у чудотворній Холмській іконі прославленій», виданий 2005 року. Ось що він каже, даючи інтерв'ю у газеті «Сім'я і дім» 2 червня 2005 р.

Я фактично тричі впродовж двох років писав акафіст. Перший варіант виявився невдалим, тому що не вклався на традиційну мелодію. Тоді я написав другий. Це, як виявилось, була перша спроба в акафістному творенні повністю врахувати вимоги канонічного зразка. Цей канонічний зразок був майже повністю римований, укладений як абетковий вірш –

кожна строфа починалась з нової літери: альфа, бета... Раніше в Давній Русі та Україні ніхто не відтворював цих деталей. Як виявилось, такий акафіст можна читати любителям інтелектуальної літератури, але співати в храмі неможливо. І тоді я написав третій варіант. Він не дуже істотно відрізнявся від першого – за винятком абеткового вірша, деякої ускладненої лексики...Ікона спільно християнська. Кілька століть була в лоні католицизму. Вона вирядовувала католиків, і навіть протестантів. Тому й акафіст – екуменічного спрямування. У такому вигляді він придатний, щоб його використовували і православні, і католики. Ми мали б усвідомити, що ікона належить не тільки одному народу, не лише одній конфесії, а всьому християнству. Ці факти попереджують: не ділімо Бога, не ділімо Богоматері¹.

Гімн Богоматері Холмській - римований*, написаний спеціально винайденою строфою (на основі англійського сонета).

Акафіст до чудотворних ікон передбачають стислий опис принаймні деяких чудес. Вибір вочевидь пребагатий, адже чудодіяння Холмського образу свого часу були добре задокументовані.

4.2. Чудотворення Холмської Богородиці

У 1628 році Холмським уніатським єпископом стає Мефодій Терлецький. Він починає збирати свідчення благодіянь від чудотворної ікони Холмської. При його сприянні в 1648р. була створена комісія для дослідження ікони і цього ж року уперше вийшла книга Якова Суші «Фенікс», де нараховувалось близько семисот йому відомих благодіянь, проявлених іконою.

Для написання акафісту було вибрано вісім² епізодів. Усі цитати з «Фенікса» подані в перекладі Брата Віктора. (Див. додаток 1).

¹ В.Вербич. Холмська ікона. Всевишній чудесами стукає в наші серця.// *Сім'я і дім* (2005/№22(441) 2 червня.

* Даний акафіст є першою спробою в українській літературі повнішого відтворення й інших формальних рис цього надзвичайного витонченого жанру (зокрема засобу, званого абетковим віршем), що потребувало добірної, рідкісної лексики.

Після смерті Суші (1687р.) благочестивий наслідувач його вніс у «Phoenix» кілька розповідей про чудеса Холмської ікони. Ці розповіді були надруковані в 1780р. польською мовою в Бердичеві у книзі «Коронація чудотворної ікони пресвятої Діви Марії в Холмському кафедральному соборі». От що він писав: «Іерофей Завіша осліп на ліве око. Спочатку він лікувався у лікарів, але нічого не допомогло. Тоді він звернувся до Холмської ікони Божої Матері, часто ходив до неї і через пів року на Благовіщення в присутності багатьох присутніх прозрів»³.

Ще одне свідчення чуда знайдено в Іоанікія Галятовського: «Паламар церкви, на ім'я Михайло, прокинувшись одного разу вночі, побачив світло в церкві. Підійшовши до дверей, почув дивовижний спів; але відчинивши двері, нікого не знайшов. Бачачи, як світло виходить від чудотворного образу, що сіяє подобно сонцю, побіг до священика. Священик це доніс єпископу Василю, що був у Холмі й отримав відповідь, що голоси співаючі були ангельські, а світлість від Її образу є світлість небесна»⁴.

Чудодіє образ і нині. Щоправда, печальний церковний розкол не дає змоги фіксувати всіх див. але в новому акафісті згадано про гідний подиву випадок, коли луцький журналіст і письменник Віктор Вербич зцілювався від важкої форми пневмонії.

4.3. Чудотворні зцілення Тростянецької Матінки Божої

Про безмежність Божої любові свідчать ті чудеса, які стаються по вірі християн. Починаючи із 1998р. щоліта об'єднує Мати Божа Тростянецька своїх

² Susza I. *Phoenix tertiato redivivus albo Obraz starożytny chełmski, Panny y Matky Przenaświetszey, sława, cudownych swoich dzieł potrzebie ożyły...* - Wyd. 3. – Zamość, 1684.- s. 151-152, 154, 160, 186-187, 258-259, 272, 292-294, 359-361.

³ В. Лебедь. Холмська чудотворна ікона Божої Матері // *Волинська ікона дослідження та реставрація. Матеріали XI Міжнародної наукової конференції*. 3-4 листопада, 2004р. – с. 90.

⁴ В. Лебедь. Холмська чудотворна ікона Божої Матері // *Волинська ікона дослідження та реставрація. Матеріали XI Міжнародної наукової конференції*. 3-4 листопада, 2004р. – с. 90.

дітей, незалежно від конфесії, на спільні прощі та молитви. З усіх-усюд з'їжджаються сюди німці, хворі з надією на одужання. Вклонитись їй приїзять і німці, і чехи, і прибалти. Чудодійні властивості ікони впливають не тільки на людей. Досить швидко оновлюються образи, що знаходяться поруч із нею. Ікона відносилась до чудотворних ще за часів Російської імперії.

Випадків зцілення прихожан вже й не порахувати. Про них свідчать численні золоті прикраси, якими обвішана ікона⁵.

Ведеться своєрідний щоденник в храмі, в якому записи роблять самі прочани – і про свої хвороби, і про зцілення. «Ще не так давно, - каже настоятель, - на Божу Гору, де стоїть ікона Божої Матері, якщо хто раз в місяць піднімався, то й усе. Верхній храм був як гробниця для ікони. І так було б і надалі, якби не сталося диво – оновлення ікони, а потім, якби хворі люди і суто спеціалісти-медики не засвідчили факти зцілення»⁶.

Ось що розповідає Ольга Іванівна Маркевич, уродженка с. Тростянець: «Це було дуже давно. Неподалік Колок жила сім'я, що мала хвору дівчинку, яка зовсім не ходила. Куди її тільки не возили: і по лікарях, і по «шептунах». Одного разу сниться їй сон: «Хай тебе завезуть у Тростянець на Божу Гору до Божої Матері – і будеш здоровою!» Дівчина вранці розповіла про сон батькам і вони негайно поїхали в Тростянець. Саме йшла служба. Замовили молебень. Після молитви дочка каже: «Ви йдіть, а я трохи побуду сама». Після довгого чекання батько вирішив піднятися і допомогти доньці зійти вниз і не вірив своїм очам: назустріч йому спускалась вона сама, без милиць!»⁷.

Ця ж жінка, О.І. Маркевич, свідчила, що у 1978 р. її повністю паралізувало. Попала вона в лікарню за тиждень до Зелених свят. А на Трійцю до них, у село, були запрошені священики, які відслужили водосвятний молебень на Божій

⁵ С. Харькова. За зціленням – до Одигітрії Святої // *Досвітня зоря*. 3 січня 2004р.

⁶ Зібрано християнами церкви м. Луцька. Чудотворна ікона Божої Матері зцілить нас і наші душі. // *Вісник* №6(16) березень 1999р.

⁷ Зібрано християнами церкви м. Луцька. Чудотворна ікона Божої Матері зцілить нас і наші душі .

Горі. А потім окремо кожен молився за її здоров'я. через тиждень параліч минув.

Ще дивовижнішу історію повідала донька священика о. Петра Прокоповича, внучка Павла Прокоповича Наталія Петрівна Прокопович, 1925 р.н., жителька м.Ківерці: «Мій дідусь о. Павло був на парафії в с. Тростянець 40 років. Ще перед Першою світовою війною отримав лист із-за Москви, в якому розповідалося, що подружня пара похилого віку має 10-річну дочку, хвору на невиліковну хворобу. Якось сниться матері сон: «Поїдьте у Волинську губернію Луцького повіту, в село Тростянець, помоліться перед образом Богоматері, що на Божій Горі, і дитина зцілиться». В листі жінка благала: «Якщо є так насправді, то відпишіть нам!» Дідусь пішов, щиро помолився на Божій Горі і відписав їм листа.

Пройшло небагато часу, настала весна. Раптом у хвіртку заходить літня жінка з дівчинкою: «Тут священик живе?» – «Тут». – «Ми з Москви. Приїхали подякувати Матері Божій. Дочці значно краще, от ми й вирішили разом з нею приїхати помолитись». Цілий тиждень вони молились на Божій Горі. Дівчинка видужала повністю, а потім ще довго писала дідусеві листи⁸.

А ось ще такий випадок. Під час війни до нас завітала хвора племінниця четвертнянського дяка Катя, що жила в селі Незвір. Жінка страждала водянкою, важко було рухатись. Лікар тоді сказав: «Приїжджайте через тиждень». Катя попросила маму: «Подайте за моє здоров'я, хай Петро помолиться перед чудотворною іконою». У неділю відслужили молебень. Коли Катя приїхала, був лише фельдшер, подивився на неї, перехрестився і взявся за процедуру, яку ніколи сам не робив, тільки бачив. Все пройшло добре. Через деякий час Катя прийшла на службу. Дуже дякувала. Вода більше не набиралась⁹.

⁸ Чудотворная ікона Божої Матері зцілить нас і наші душі. // Вісник № 6 (16) березень. 1999 р.

⁹ Чудотворная ікона Божої Матері зцілить нас і наші душі .

А ще Наталія Петрівна згадувала хворого на менінгіт хлопчика 5 років Діму, за якого молився батько на Божій Горі. Після одужання сина, каже, що його врятувала Божа Мати.

- Я лише свідок, молюсь з людьми, - розповідав колишній отець Володимир. Бачив вже тут чи мало чудес, після яких люди приїздили із щирою подякою. Якимось приходжу до церкви, а на снігу перед нею майже пластом лежить жінка і молиться Богу. Виявилось, що її чоловік, спилуючи гілки на деревах, впав і отримав сильну черепно-мозкову травму. Більше двох тижнів він лежав у безнадійному стані у реанімаційному відділенні. Вже навіть відмовляло серце. Ця жінка дуже щиро просила у Марії Божої спасіння для свого чоловіка. Слеєм, який був біля лампади вона помазала хворого, після чого він прийшов до свідомості. Думали, що він буде калікою, а він після всього того приїхав до нас і дякував Божій Матері за спасіння.

Приїздила сюди й жіночка з Луцька із сильною кровотечею. Вона замовила сорокоуст на два місяці. Висповідалась. Я приклав до неї Євангеліє, молився над нею. Через деякий час вона приїхала щаслива і сказала, що у неї все добре.

Була у нас жіночка з епілепсією. У неї по 2-3 рази на день були припадки. До ікони вона приїздила декілька разів, читались спеціальні молитви. Їй також давали єлей від лампадки Матері Божої. А коли приїхали через три місяці, то сказала, що у неї за цей час не було більше припадків.

Дуже багато приїждять сюди і біснுவатих людей¹⁰.

Часто приїждять сюди рідні потерпілих від аварії. Марія Нестерук, жителька с.Тростянець, крізь сльози розповідала історію про свого сина, що потрапив у автокатастрофу. Надії на одужання майже не було. Мати годинами вимолювала спасіння для сина біля оновленої ікони. Взяла із храму води, щоб напоїти сина. Після цього син вперше заснув, а невдовзі одужав¹¹.

¹⁰ Л.Якимчук . Чудотворний Тростянецький образ Божої Матері. // *Вільним шляхом*. 3 січня 2004 р.

¹¹ Л. Солтисюк. На храм зійшла Божа благодать. // *Аверс-Прес* 6 січня 2003 р.

Секретар Тростянецького сільвиконкому Поліна Іванівна Ткачук розповіла таку історію: «Жив у селі вірменин, старенький був, осліп. І тут помирає його дружина. Він у відчаї: в будинок пристарілих – нізащо, а сам собі ради теж не дасть. Що ж робити? І ось в день похорон приїжджає в село сім'я вірмен із Луцька, щоб приклонитись Святому Образу. Приїжджі побачили похоронну процесію і почули, що то хоронить жінку чоловік їхньої національності. Не роздумуючи, похоронили жінку, і, забрали дідуся. Незабаром навели зв'язки з далекою його родиною у Вірменії, і поїхав він згодом на свою батьківщину. В селі й досі дивуються «збігу обставин»¹².

Із благословення митрополита Луцького і Волинського Михаїла та настоятелем монастиря отців Василіан УГКЦ у Луцьку, а також з ініціативи Волинських обласних організацій: Українська молодь – Христові, Молодіжний конгрес українських націоналістів, Християнсько-демократична молодь України та із сприяння обласного управління у справах сім'ї та молоді щоліта проходять піші прощі, на яких з'єднує своєю любов'ю Пресвята Богородиця християн різних конфесій.

¹² К.Зубчук. До диво – ікони за зціленням. // *Волинь* 23 липня 1999р.

Висновки

Дослідження теми Чудотворних Холмського та Тростянецького образів Божої Матері Одигітрії допомогло зрозуміти, наскільки універсальним є церковний образ. Адже ікона – це синтез богослов'я та іконографії, історії та мистецтва, молитви та чудо творення. Ікона здатна акумулювати і передавати духовну реальність.

Не виникає сумніву високий професіоналізм візантійської школи, до якої належить Холмський Чудотворний образ Божої Матері, який є найдавнішим та одним із найцінніших образів на Україні. Також вражаюча майстерність написання Чудотворного Тростянецького образу Богородиці Одигітрії майстрів волинського іконопису не може бути поза увагою.

Основи апологетики іконошанування в Київській Русі беруть за основу класичне богословське насліддя Візантії. Зв'язок образу з Первообразом, безпосередній зв'язок іконошанування з Боговоплощенням як можливість спілкування тварного і небесного світів, зв'язок іконописного мистецтва з переображенням людини та навколишнього світу, зв'язок іконошанування з аскетизмом, освячуюча сила ікони, як священного предмета, здатного бути провідником Божественної енергії, благовісне значення ікони, здатної лише їй притаманною мовою розкривати таємниці Євангельського повчання – всі ці аспекти богословського змісту ікони були добре відомі давнім іконописцям.

На сьогодні важливо усвідомити, що ікона – це не лише об'єкт для молитви та прикраса храму, а й свідчення православного досвіду, який вона передає з глибини православ'я. Ікона вижила і продовжує жити як вираження віри. Богословське обґрунтування ікони відкриває шлях до важливих пунктів православної догматики.

Старовинна ікона – це істинне богослов'я, це – дзеркало Первообразу, невербальний спосіб християнської проповіді. Вона представляє людину воскреслою, переображеною у всій красі її духовного тіла. Ікона є постійним

нагадуванням про те, що Бог став людиною для того, щоб вона обожествилася, стала іконою.

Ікона – невід’ємна частина Літургії, церковного життя. Якщо в період іконоборства церква боролася за ікону, то тепер ікона «бореться за церкву». Ікона – найкращий катехит, який образно-символічною мовою розкриває зміст християнської віри більше, ніж словами. Коли вже все сказано, найкраще промовлятиме своєю красою та кольорами святий образ, вказуючи на причастя людини до божественного життя. Місія церкви та ікони сьогодні не стільки в тому, щоб нести євангельську проповідь, скільки в тому, щоб протистояти сучасній антикультурі. Як вираження істини Одкровення, ікона несе свідчення спасіння. Ціль ікони – вказати шляхи християнського відання, розкрити й усвідомити існування людини в історії, її призначення і шлях до кінцевої мети.

Отже, постійне вивчення та відкриття таких пам’яток давнини як ікона допомагає усвідомити, що ж таке християнська віра і традиція. Тому, досліджуючи тему Чудотворного Холмського та Тростянецького образів Божої Матерії Одигітрії, важливо усвідомити необхідність збереження та пошанування Божественного Одкровення, яке прийшло до нас скрізь віки.

Ікона – це живий свідок історії. Складнощі польсько-українських та російсько-українських відносин не могли не позначитися на житті церкви. Трагічність історії домалювала на святих образах свої темні кольори. Проте висвітлення багатьох історичних подій дало змогу ретельніше дослідити життя зазначених ікон, хоча на сьогодні, у зв’язку із недостатньою кількістю історичних джерел, ця тема все ще малодосліджена.

Повернення Чудотворного образу Холмської Божої Матері у 2000 році стало знаковою подією нашого часу. З’явлення цієї святині, що вважалась назавжди втраченою, сприймається як вияв найвищої Божої та історичної справедливості. Адже повернулась одна із чотирьох апостольських ікон, якими володіла Київська Русь. Усвідомлення цієї події в культурному, духовному житті ще триває. Настала пора глибшого дослідження, вивчення, визначення місця і значення цієї знахідки в українській та світовій історії.

Ще менш дослідженою є історія Тростянецького Чудотворного образу. Є потреба залучення для вивчення цього питання фахівців з історії, мистецтвознавців та богословів. Адже остаточної відповіді на питання, звідки з'явився цей святий образ у Святотроїцькій церкві і хто був власником с. Тростянець у XVI ст. ми не знаємо. І лише деякі історичні факти дають змогу робити певні припущення.

16 листопада 1996 року ікону Холмської Божої Матері було передано на реставрацію. В середині серпня 2003 року було розпочато реставраційні роботи над Тростянецьким образом безпосередньо в церкві. Реставраційні роботи проходять на високому професійному рівні, з усвідомленням важливості і відповідальності.

Після виставлення ікони Холмської Божої Матері 15 вересня 2000 року у Музеї Волинської ікони до справи її вивчення долучились фахівці Волинського краєзнавчого музею, а також комісія, створена за ініціативою облдержадміністрації. Протягом 2000–2001 років було проведено комплексне технологічне, фізико-хімічне дослідження ікони, рентгенографування. Це дало змогу датувати ікону, зробити офіційні висновки щодо її стилістичних та техніко-технологічних особливостей. Провідними фахівцями Національного науково-дослідного реставраційного центру України були здійснені дослідження живопису. З метою визначення подальшої методики реставрації та наявних результатів досліджень створено реставраційну раду. Провідні науковці та реставратори здійснюють заходи для збереження знахідки.

Тростянецький образ Божої Матері потребує довготривалої реставрації. Але процес реставрації набагато утруднюється, адже вона мусить проводитися у храмі.

Реставраційні відкриття є великою перемогою над руйнівною силою та тьмою людського забуття. Вони дозволяють побачити визволений з-під вікових нашарувань, від пізніших замальовок, справжній святий лик, побачити красу переображення.

Феномен ікони постійно відкриває нові горизонти для богословів, мистецтвознавців, істориків. Підтвердженням цього є численні наукові конференції. Відкриття ікони до кінця ще не усвідомлене. Ставши символом належності роду, ікона є неоціненним духовним, культурно-історичним надбанням народу, а тому потребує гідного пошанування та вивчення. Адже чудотворні образи відіграють не останню роль в житті нації.

Ікони Холмської та Тростянецької Матері Божої Одигітрії однаково шановані християнами різних конфесій. Ікона – це Слово Боже, вона христоцентрична, а тому виражає загальнохристиянські принципи. Іконописний образ як загальне духовне надбання, народжене в нерозділеній церкві, єднає всіх християн. Дія Духа Святого через чудодійні образи очевидна, про що свідчать безліч зцілень.

У чудотворних іконах Божа Мати являє свою близькість до нашого світу. Незважаючи на зміни в суспільному, церковному та сакральному житті, ікона в силі зберігати молитовну, богословську, чудотворну, історичну, іконографічну, естетичну функції. Тема ікони завжди актуальна і жива. Подальше вивчення пам'яток вимагає опрацювання на належному науковому рівні наявних і пошуку нових джерел, спільні зусилля істориків, мистецтвознавців, реставраторів, усіх, кому не байдужа доля української культурної спадщини.

Багато нещасть і переслідувань перетерпів на своєму віку український народ від різних внутрішніх і зовнішніх ворогів, багато пережив. Але нещастя і біди були іспитами промислу Божого і послужили до напоумлення слабких, зміцнення народу. Тверда надія на Бога, істинна віра в Сина Божого і теплі молитви до Його Пресвятої Матері через чудотворні ікони постійно підтримували тих, хто страждав і надіявся на краще майбутнє. В часи загальних та особистих нещасть православні християни найбільше зверталися по допомогу до Пресвятої Богородиці. Заступництво Божої Матері не раз рятувало й утішало тих, хто молився. Тому ікони Пресвятої Діви Марії завжди шанувались і шануються. Це ми бачили на прикладі Чудотворних образів Холмської та Тростянецької Божої Матері Одигітрії.

Своє дослідження хочу завершити рядками ікоса на честь Холмської
Богородиці Брата Віктора:

«Радуйся, Зоре, що сяєш так ясно,
Хоч ми не варті того, окаянні.
Радуйся, Діво! Нехай не загасне
Пломінь любові Твій ніжновогняний!»

Список використаної літератури

1. Александрович В. Відтворення символу // *Пам'ятки сакрального мистецтва на межі тисячоліть. Науковий збірник. Матеріали VIII міжнародної наукової конференції по волинському іконопису. м. Луцьк, 13-14 грудня 2001 року.* – Луцьк, 2001. – С.100-102.
2. Бірюліна О., Квасюк А., Романюк О. До історії Свято-Троїцької церкви в с.Тростянець // *Пам'ятки сакрального мистецтва на межі тисячоліть: питання, дослідження, збереження та реставрація. Науковий збірник. Матеріали VI міжнародної наукової конференції по волинському іконопису.м. Луцьк, 1-3 грудня 1999 року* – Луцьк, 1999. – С. 129.
3. Брат Віктор. *Акафіст Богородиця Холмський.* – Луцьк: Терен, 2005р.
4. Будилович А. *Холмская чудотворная икона Божьей Матери.* – Варшава, 1892.
5. Вербич В.Холмська ікона: Всевишній чудесами ступає в наші серця// *См'я і дім (2005/ 22 (441)) 2 червня.*
6. Гаврилюк О. Нова праця про безцінну пам'ятку українського сакрального мистецтва. // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Матеріали XI міжнар. наук. конф. м. Луцьк, 3-4 листопада 2004р.* – м. Луцьк, 2004. – с. 145-146.
7. Гаврилюк С. Документи XIX – початку XX століть про ікону Холмської Божої Матері // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Матеріали X міжнародної наукової конференції. м. Луцьк, 17-19 вересня 2003 року.* – Луцьк, 2003. – С.100-102.
8. Гуменюк Н. Древня святиня повертається з небуття // *Віче (2004) 6 червня.*
9. Данилюк В. Чудотворна Богоматір Одигітрії. // *Віче (2005/ 1 січня.*
- 10.Зібрано хористами церкви м. Луцька. Чудотворна ікона Божої Матері зцілить нас і наші душі. // *Порадник (1999/6).*
- 11.Зубчук К. До ікони за зціленням // *Волинь (1999) 20 липня.*

- 12.Квасюк А., Романюк О Перший етап реставрації та досліджень Чудотворної Хомської ікони Божої Матері // *Сакральне мистецтво Волині. Науковий збірник. Матеріали ІХ міжнародної наукової конференції. м. Луцьк, 31 жовтня – 1 листопада 2002 року.* – Луцьк, 2002. – С.43-47.
- 13.Квасюк А., Романюк О. Холмська Чудотворна ікона Божої Матері. Повернення з небуття // *Пам'ятки сакрального мистецтва на межі тисячоліть. Науковий збірник. Матеріали VII міжнародної наукової конференції по волинському іконопису. м. Луцьк, 17-28 листопада 2000 року.* – Луцьк, 2000. – С.14-16.
- 14.Клімчук Л. Чудотворна ікона Холмської Богородиці. Повернення з небуття. // *Луцький замок* (2004) 22 червня.
- 15.Ключина Р.О Некоторых Богородичных иконах. // [http: nesus vet/ narod.ru/ ico/books/ kljush.htm](http://nesus.vet/narod.ru/ico/books/kljush.htm) (20 бер. 2006).
- 16.Креховецький Я. *Богослов'я та духовність ікони.* – Львів: Свічадо, 2000.
- 17.Лебедь В. Холмська Чудотворна ікона Божої Матері // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Матеріали Х міжнародної наукової конференції. м. Луцьк, 17-19 вересня 2003 року.* – Луцьк, 2003. – С. 87-93.
- 18.Лепяхин В. *Значение и предназначение иконы.* – М.: Паломник, 2003.
- 19.Лепяхин В. *Ікона та іронічність.* – Львів: Свічадо, 2001.
- 20.Макарчик Н. Одигітріє-провіднице, не дай згубитися. // *Сім'я і дім* (2000/24 (182)) 15 червня .
- 21.Міляєва Л. Ікона Хомської Богоматері – очима Якова Суші // *Пам'ятки сакрального мистецтва на межі тисячоліть. Науковий збірник. Матеріали VIII міжнародної наукової конференції по волинському іконопису. м. Луцьк, 13-14 грудня 2001 року.* – м. Луцьк, 2001. – С. 45-46.
- 22.Ничкало С.А. Мистецтвознавство. *Короткий тлумачний словник.* – Київ: Либідь, 1999.
- 23.Ноуен Генрі Дж.М. *Споглядаючи красу Господа.* – Львів: Свічадо, 1995.

- 24.Обухович Л. Реставраційні основи ікони «Одигітрія» с.Тростянець // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Матеріали XI міжнародної наукової конференції. м. Луцьк, 3-4 листопада 2004 року.* – Луцьк, 2004. – С.81.
- 25.Огнєва О. “Відродження з попелу”. // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Матеріали XI міжнародної наукової конференції. м. Луцьк, 3-4 листопада 2004р.* – Луцьк, 2004. – С. 144-145.
- 26.Преподобный Иосиф Волоцкий. *Послание иконописцу.* – М.: Изобразительное искусство, 1994.
- 27.Ременяка О. Ікона Богородиці Холмської – знак і значення. // *Волинська ікона: дослідження і реставрація. Науковий збірник. Матеріали X міжнар. наук. конф. М. Луцьк, 17-19 вересня 2005р.* – Луцьк, 2005. – С.85-86.
- 28.Рожко В. Тростянецька Чудотворна ікона Божої Матері. // *Волинь* (1999) 23 березня.
- 29.Рожко В. *Чудотворні ікони Волині і Полісся.* Луцьк: Медіа, 2002р.
- 30.Романюк О. Книга “Чудотворна ікона Холмської Богородиці. Повернення з небуття” *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Матеріали XI міжнар. наук. конф. м. Луцьк, 3-4 листопада 2004р.* – Луцьк, 2004. – С. 143.
- 31.Рупнік М.І. *Коли говоримо людина.* – Львів: Свічадо, 2000 р.
- 32.Солтисюк Л. На храм зійшла Божа благодать. // *Аверс-Прес* (1999) 6 січня.
- 33.Солтисюк Л. Яка доля чекає на ікону Одигітрії Тростянця? // *Аверс-Прес* (2005/17 (452)) 4 квітня.
- 34.Цитович В. Дослідження ікони XI-XII ст. «Богоматір Холмська» в ультрафіолетових променях. // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Матеріали X міжнародної наукової конференції. м. Луцьк, 17-19 вересня 2003р.* – Луцьк, 2003. – С. 95-99.
- 35.Успенський Л.А. *Богословие иконы Православной церкви.* – М.: Молодая Гвардия, 1997.

36. Федоренко Г. Чудотворна ікона зцілила рабу Божу Тетяну. // *Вісник* (1998) 8 травня.
37. Флоренский П. *Христианство и культура*. – М.: Фолио, 2001.
38. Харькова С. За зціленням – до Одигітрії Святої. // *Досвітня зоря* (2004) 3 січня.
39. *Холмський народний календарь на 1895 год*. Варшава, 1894.
40. *Чудотворна ікона Холмської Богородиці*. – Луцьк: Ініціал, 2003.
41. Цитович В. До проблеми датування ікони “Богоматір Холмська”. // *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Матеріали XI міжнар. наук. конф. м. Луцьк, 3-4 листопада 2004р.* – Луцьк, 2004. – С. 138-142.
42. Шпідлік Т. Рупнік М.І. *Про що розповідає ікона*. – Львів: Свічадо, 1999.
43. Языкова И.К. *Богословие иконы*. – М.: Издательство Общедоступного Православного Университета, 1995.
44. Якимчук Л. Чудотворний Тростянецький образ Божої Матері. // *Вільним шляхом*, (2004) 3 січня .

Додатки

I. Кондак 3, ікос 3. Наприкінці 1240-го чи на початку 1241 рр. Холм оточили монголо-татари. Становище було безнадійним. Але дві князівни, давши при образі Богородиці чернечу обітницю, веліли винести його на оборонні вали. І раптом невелике місто видалося ворогам сягаючим аж за хмари і полчища відступили. Довгі віки ще потому було прислів'я – „Холмок-городок под небеса висок”.

II. Кондак 4, ікос 4. У 1629 році на Холмщині лютувала моровиця. Одного ж разу орендарці села Стрільці пані Слязці „якась Поважна Особа”⁸⁶ нагадала вві сні про, вочевидь, занедбаний у народі давній доброчесний звичай постити в середу й суботу (пом'якшене продовження п'ятничного посту). Слід було також принести в домівки вогню з місцевої церкви й окропити їх свяченою водою з неї. Відтак стрільцям належало поставити в Холмі перед чудотворним образом велику свічу, куплену громадою. Так вони вчинили - й епідемія вщухла.

III. Кондак 5, ікос 5. На Великодні свята 1648 року прочанка Варвара з Рождзалова (Холмське староство) оповіла єп. Якову Суші, що її опанував був дивний стан, під час якого вона зривала з себе одяг і голою бігала селом і полем. Родичі мусили її зв'язати. Коли ж вони звернулися до Холмської ікони Богоматері, жінка скоро видужала.

IV. Кондак 6, ікос 6. Яків Суша не тільки записував чудеса від Холмського образу, а й був очевидцем деяких із них. Зрозуміло, що ці факти він виклав у своїй книзі більш докладно, з яскравими подробицями.

1640 року єпископ перебував у Вересцях поблизу Хол-ма, коли в селянина Княжука загорілась оселя. За вітром полум'я перекинулося на стріхи інших будівель. Усі заціпеніли зо страху. Але архієрей ударився з молитвою до Пресвятої Діви „і дивна річ: вітер полумень убік од будинку відкинув, падаючі іскри гасли на самій соломі. А за будинком солома на землі зайнялася, і

⁸⁶ Усі цитати з "Фенікса..." подаємо в нашому перекладі.

дубовий кілок у садовому плоті віддалік од будинку запалився, домові ж самому, в кіптяві й огні будучому, ніякої шкоди не стало.”

V. Кондак 7, ікос 7. Наступне чудо теж сталося на очах у Я. Суші. Він був одночасно й архімандритом знаменитого в ті часи Жидичинського монастиря поблизу Луцька, причому Холмський образ не раз перебував у ньому. Надвечір 27 березня 1675 року владика з двірськими людьми вирушив із цієї обителі, доправляючи в Холм два вози церковних речей. Річка Стир тоді дуже розлилася, був льодохід, і при переправі один зі зв'язаних човнів перекинула крижина. Всі люди, коні й вози опинились у студеній воді. Челядник Яків Ластовський лише встиг вигукнути: "Пресвятая Діво!.." Вир потягнув його на дно, тож він волав до Богородиці Холмської тільки в серці своїм. Інші четверо, борсаючись, теж кликали на поміч Божу Матір. Урешті-решт вони всі спаслися, випірнувши із глибини і Ластовський, було врятовано і все майно. Причому, пробувши у крижаній воді мало не годину, ніхто з них навіть не прихворів, а жодна річ із незамкненої скрині не випала.

VI. Кондак 8, ікос 8. У 1666 році було занотовано наступне чудо. Челядинець, "іменований Галицьким", служник пані Пьотровської, їхав до Любліна, віз кілька сот злотих, але ті гроші в нього вкрали. Палко молився нещасний до Діви Марії перед її образом Холмським, і насилу заснув. Уночі ж хтось поклав йому на груди вкрадену суму.

VII. Кондак 9, ікос 9. Під роком 1667-м у книзі „Фенікс...” уміщено і такі вражаючі рядки. Мешканку села Устимів (Парчівське староство) Агату помилково засудили до страти. Вже було виголошено вирок, уже кат підняв меч, та „вона в невинності своїй до Холмського набожно волала образа - і чудесно вільною залишилась”.

VIII. Кондак 10, ікос 10. Ще одне диво, що сталося з ним самим 11 січня 1671 року, Я. Суша описав чи не най-докладніше. Того дня він, єпископ Холмський і Белзький, прибув до Белза правити літургію. Готуючись до неї у вівтарі, владика виявив, що його прислужники не принесли своє вино, тому влив до причасної чаші вина, кимось тут лишеного, на мить здивувавшись, як

скоро наповнилася чаша. Коли ж архієрей причастився (священнослужителі, починаючи від єпископа, обов'язково причащаються перше мирян), відчув гідкий смак, сталося раптове збудження, сильне серцебиття і серцевий біль, жар у нутрощах, блювота. Це ознаки отруєння, і церковні правила визначають, що діяти при цьому зі спожитими святощами

Напевне, у потирі була отрута ще перед вливанням вина, і в такому місці вона могла з'явитися тільки зумисно, але брат Яків пише: „Нікого тут не називаю, ані з чисі б то було направи скоєно - нічого не тверджу”.

Коло смертельно хворого всі присутні, зокрема римо-ка-толики (єзуїти), а також він сам, возносили молитви до Холмської Богородиці про видужання - і воно незабаром настало. Як не згадати євангельські рядки, навіть буквально:

„А ось чуда, що будуть супроводити тих, які увірують: ім'ям Моїм виганятимуть бісів, будуть говорити мовами новими; гадюк руками братимуть, і хоч би що смертоносне випили, не пошкодить їм...” (Мр. 16:17-18, пер. І. Хоменка).

Отже, переважну більшість чудес, що про них ідеться у нашому несідальні, описав (головно з XVII ст.) Яків Суша, який довів їх фіксацію до середини 1685 року.

Але Холмська ікона чудодіяла і в подальші часи, хоча й не мала ревних літописців. Деякі з тих див годиться відобразити у новому акафісті. Тож наступний епізод ми вибрали з XIX ст.

ІХ. Кондак 11, ікос 11. Другого вересня 1888 року в ході тривалої поїздки імперією цар Олександр III із сім'єю побував у Холмі й молився перед чудотворним образом. Архієпископ Холмсько-Варшавський Леонтій у промові на порозі Пречистенського собору тоді сказав: „Ваше відвідання храму, без сумніву, супроводжуватиметься благодійними наслідками... Храм цей має найдавнішу ікону Пресвятої Богоматері, йменовану Холмською... Усердно

молимо і молитимем Царицю Небесну, аби оберігала Вона Вашу величність, государиню імператрицю, наслідника цесаревича і весь царствующий дім...”⁸⁷

Годі було й уявити, що ці слова збудуться так скоро й таким неймовірним чином: вертаючись до столиці, 17 жовтня, недалеко від Харкова (між станціями Таранівка і Бірки) царський поїзд зазнав страхітливої аварії. Внаслідок осідання ґрунту він зійшов з колії, частина вагонів (зокрема їдальня, де саме снідав самодержець із сім'єю і найближчою свитою) вмент перетворилися на купу покремсаного металу і дерев'яних друзок. Але цар, цариця, їхні діти і наближені вибралися з-під уламків живі й неущожені, а 22 чоловіки прислуги загинули.

На місці катастрофи було споруджено церкву. Олександр III постановив щороку цього дня в усіх православних храмах імперії правити літургію та молебень на подяку Всевишньому за чудесне вибавлення царської родини від неминучої загибелі.

За свою тисячолітню історію Холмський образ неодноразово пропадав (за монгольського іґа навіть на сто років) і знаходився знов, *обретався*. Нині, через понад півстоліття після "зникнення" (його переховували від атеїстичної влади переселенці з Холмщини родина Коробчуків, зокрема відома вишивальниця Надія Горлицька), святиня експонується у Музеї волинської ікони в Луцьку.

Чудодіє образ і нині. Теперішні милості Божі за посередництвом Холмської ікони згадали в акафісті ⁸⁸.

Х. Кондак 12, ікос 12. Восени 2000 року луцький журналіст і письменник Віктор Вербич заслабів на тяжку форму пневмонії. Незважаючи на всі заходи, його стан погіршувався і підходив до критичного. Зібравшись із останніми силами, хворий вийшов з лікарні, дістався приміщення, де виставлялась Холмська ікона, і помолився. Наступного дня він одужав.

⁸⁷ Волинські епархіальні ведомості.- Часть неофициальная.-1888.- 21 сент.- № 27.- С. 1009-1010.

⁸⁸ Єпископ Луцький і Волинський УПЦ КП Михайл (Зінкевич) благословив автора цих рядків збирати й оприлюднювати відомості про нові чудеса від Холмського образа Богородиці. Письмові свідчення просимо подавати до єпархіального управління (м. Луцьк, Градний узвіз, 1) або Музею волинської ікони (м. Луцьк, вул. Ярошука, 5).

АКАФІСТ Пресвятій Богородиці, Чудотворній Холмській іконі

прославленій

Кондак 1

Воєначальниці гімн оцей лине,
Що розбива нечестиві армади:
"Радуйся, ясна Лампадо стежині,
Хблмщини й світу чудесна Відрадо!"

Ікос 1

Ангелів пісня й Русі-України,
всіх, хто живе на землі Божим ладом:

"Радуйся, вибрана Триєдиним,
щоби з'явився Давида Нащадок!
Радуйся, Руфі зеренця Ужинок,
що в Нім народів з'єдналось багато!
Радуйся, Мати Благої Новини,
що роздушила спокусника з аду!
Радуйся, Віро Царгорода й Рима,
світу молителю над херувими!

Радуйся, Жителько сьомого неба,
усеблаженства довершена Схимо!
Радуйся, Німбе, блискаючий всебіч
златопромінням, для тьми незборимим! Радуйся,
Помоче в кожній потребі,
завжди і всюди присутня незримо!
Радуйся, Ненько, що плинуть до Тебе
людства плачі та подяки без стриму!
Радуйся, всесвіту вічна Хвалебо,

що не один за Тобою ще йтиме!
Радуйся, Діво, і нами не гребуй,
Знамення Церкви Ти неопалиме!
*Радуйся, коленій стежині Лампадо,
Холмищини й світу чудесна Відрадо!"*

Кондак 2

Бачим ці лики в прекрасному стилі,
русичів зов на борню й на толоку,
й тут, на відправі, на цім богомиллі,
мовити хочемо й ми:

"Слава Богу!" (*Алилуя!*)

Ікос 2

Тайна для нас, чому ринула в хвилі,
чом не являлась до певного строку.

Радуйся, Господа втішна Роділля,
в Сина спасіння нам, люба, випрохуй!
Радуйся, кріпка Підмого в знесиллі,
горній бальзаме від земних пороків!
Радуйся, Ліку молитви, не зілля:
зцілення чудне осліпленім оку!
Радуйся, Прихистку від хуртовини,
Скарбе, явлений у гождій годині!
Радуйся, Взорє, Ти горня Невісто,
що й в низині вікувала невинно!
Радуйся, Матерко Божа пречиста,
в образі славна з оселі майстрині!
Радуйся, див пречудове Намисто,
що збереглося в минувшини скрині!
Радуйся, Пам'яті євангеліста,

що благодієш всім грішним і нині!
Радуйся, Жевриво в пітьмі давнистій,
що відкидаєш прапращурів тіні!
Радуйся, Блиску сучасного міста,
що всіх освічуєш сяйної днини!
Радуйся, кожній стежині Лампадо,
Холмщини й світу чудесна Відрадо!

Кондак 3

Сильна орда круг Холма, Боже милий!
Юні ж князівни лишили чертоги,
образ на вал понесли в грізній хвилі,
молячись з людом усім:
"Слава Богу!" (*Алилуя!*)

Ікос 3

Й маючи міць, вороги відступили,
їм же услід так гласили щомога:
"Радуйся, Щите найкращий неділі,
в хижій облозі нам захист порога!
Радуйся, наш Обладунку всесилий,
грізна загарбникам Пересторого!
Радуйся, Луку, найкращий Приціле,
ліпший стократ, ніж з ворожого боку!
Радуйся, славная Діво Маріє,
що за нас Трійцю благати волієш!
Радуйся, Матінко, щасна без краю нині й тоді,
як була при надії! Радуйся,
Чиста, що хиби не маєш,
що і наклепнику зганити ніяк!
Радуйся, в спеку струмкйй Водограю,
що з нього вітер спасіння нам віє!

Радуйся, ревних прохань Урожаю,
що зупиняєш гріхів суховії!
Радуйся, Захисте нашого краю,
жовторозкосій жарі Протидіє!
Радуйся, щире Осяяння раю,
що благодіє Тобою Месія!
Радуйся, кожній стежині Лампадо,
Холмщини й світу чудесна Відрадо!"

Кондак 4

Мов буревій, моровиця у Стрільцях.
Небо ж навчало видіннями строго:
«Кайтесь, постуйте! В Холмі, богомільці,
ставте свічу і кажіть -
"Слава Богу!" (Алилуя!)»

Ікос 4

Вчули цей глас і в навколишніх сільцях,
так учинили й співали розлого:
"Радуйся, Птахо на горішній гілці,
що, Тебе чуючи, знаєм дорогу!
Радуйся, нас Рятівнице від сильця:
вказуєш путь і вельможі, й холопу!
Радуйся, у небожителів спілці,
що не забула нас, духоубогих!
Радуйся, праведная Паніматко,
світу спасіння пречистий Початку!
Радуйся, Варто зірка благочестя,
що наглядаєш за Божим порядком!
Радуйся, чини Якої нас пестять,
що молиш Трійцю за кожне біднятко!
Радуйся, Вежо супроти нашестя,

що народила нам Спаса-Малятко!
Радуйся, Сурмо нового пришестя,
що підготовлюєш Церкву остатку!
Радуйся, що Ти до нас признаєшся,
що кожне слово Твоє - мов печатка!
Радуйся, Зоре для нас із небесся,
що за Тобою йдемо неоглядки!
*Радуйся, кожній стежиш Лампадо,
Холмицини й світу чудесна Відрадо!"*

Кондак 5

Господа слово забувши в недугу,
наго жона бігла з нашепту злого.
Кревні вдались до Холма раз-удруге –
й хутко поправа прийшла.
Слава Богу! (*Алилуя!*)

Ікос 5

Наочно зрівши ту Неба потугу,
разом величили тую спромогу:
"Радуйся, просьбам людей чулий Слуху,
що без Твоїх молитов нам ні кроку!"
Радуйся, Мосте двох берегів Бугу,
що під опікою маєш Європу!
Радуйся, що не покинеш
в наругу віру її непорочно-високу!
Радуйся, Церкви парчевії Шати,
що і відступникам вмієш прощати!
Радуйся, вічна Творця Наречена,
всесвіту Спаса пречистая Мати!
Радуйся, Єдносте Рейну і Сени,
Сховку заблуканого овечати! Радуйся! –

мовлять Стокгольм і Афіни.

Мир поведи весь під райські палати!

Радуйся! — мовить вся людність
хрещена бо ж перед Богом усі винуваті.

Радуйся, в Нього Прохачко щоденна,
щоб возз'єдналися перед Розп'ятим!

Радуйся, світу пресвітлая Нене,
що всіх провадиш до райдужних шатер!

*Радуйся, кожній стежиш Лампадо,
Холмишиш й світу чудесна Відрадо!*

Кондак 6

Місіонера мольби понеслися:

"Діво, в пожарі прийди на підмогу!" -

і легіони роз'ярених бісів

сажею впали до ніг. Слава Богу! (*Аллилуя!*).

Ікос 6

Іскрячись, гасла пожежа на стрісі,

а всі навкбло втішалися з того:

"Радуйся, Діво, близька нам у висі,
що за нас просиш Ісуса Самого!"

"Радуйся, Ниво на Господа висів,
що з Твого лона - Божественний Логос!"

"Радуйся, вбрана у райській ризи,
що нас тут бачиш усіх до одного!"

"Радуйся! — лине привіт християнок.
Всяку пожежу загасить Твій збанок".

"Радуйся, Діво! Ми дякуєм красно —
і холмщаки, і всі руські краєни.

Радуйся, Неба яскравеє Пасмо,
що йдуть до Тебе смиренні прочани!

Радуйся, Жоно! Тобою напасник
зчавлений ще у годину різдвяну.
Радуйся, Мати, до болю учасна,
що вдячно гоїш Ісусові рани!
Радуйся, Зоре, що сяєш так ясно,
хоч ми й не варті того, окаянні!
Радуйся, Діво! Нехай не загасне
племінь любові Твій ніжновогняний!
*Радуйся, кожній стежині Лампадо,
Холмицини й світу чудесна Відрадо!"*

Кондак 7

Намір доправити скарб через річку
вир затопив; потопаючих погук:
"Холмська Мати!.." — мольба невеличка —
їх врятувала, за що. Слава Богу! (*Алилуя!*)

Ікос 7

Знову спалахує в тих віри свічка,
хто вже відчув був смертельну знемогу:
"Радуйся, Неба сяйливая Стрічко,
чуюча нашу молитву вологу!
Радуйся, творяча мілко водичку тим,
хто на дні вже пробув досить довго!
Радуйся, видяча кожну калічку,
з хвиль рятувати їх маюча змогу!
Радуйся, Тверде у зламанім льоді,
що Твоє ймення у роді і роді!

Радуйся, в плаванні Неба Поруко
і Уповання в стрімкім повноводді!
Радуйся, Підтримко у завірюху і

Забезпеко в сліпім кригоході!
Радуйся, Втішення в горі та муках
і материнська Розрадо в скорботі!"
Радуйся, Теплосте в давню розруху,
і дотепер не схолола й на йоту!
Радуйся! - мовлять, приставши,
де сухо, бо знов рятуєш хитливого плоту.
Радуйся! - славлять смиреннії слуги,
бо Ти їх кличеш в Отецьку господу.
*Радуйся, кожній стежині Лампадо,
Холмищини й світу чудесна Відрадо!"*

Кондак 8

Чудо такеє було козачкові:
гроші украли, коли вертався з торгу;
Холмській молився - і в часі ранковім
раптом на грудях вони!

Слава Богу! (*Аллилуя!*)

Ікос 8

Кожен із ним так гласити готовий,
хто перед Небом свідом свого боргу:
"Радуйся, Лоно Дитятку Христові,
красная Буквице мартирологу!
Радуйся, вічних скарбів кріпкий Схове,
їх уділяюча всім непотроху!
Радуйся, Пригляде справам торговим,
Догляде кожній коморі і льоху!
Радуйся, Славо землі й Небозводу,
нам помагаюча в люту негоду!
Радуйся, Просьбо пред Богом Всевишнім,
Віро купецького всього народу!

Радуйся, Милосте торжищам грішним,
ввись піднімаюча з самого споду!
Радуйся, нас наділяюча й грішми,
хоч незаслужена та нагорода! Радуйся,
Справо благая, успішна,
душам даруюча справжню свободу!
Радуйся, людства пречистее
Крижмо, нам супровідна в хрещальную воду!
Радуйся, Мамо, вибачлива й ніжна,
сонце схиляюча до Свого плоду!
*Радуйся, кожній стежині Лампадо,
Холмищини й світу чудесна Відрадо!"*

Кондак 9

Ледь не усі засудили Агату.
Піднято меч. Та молитву недовгу
вчула Пречиста — й відкликала ката,
і вже дівиця співа: "Слава Богу!" (*Аллилуя!*)

Ікос 9

І красномовці усі, адвокати славили так,
мов сурмили у роги:
"Радуйся, Ти, що скасовуєш страту,
Визволе замку з глухої облоги!
Радуйся, в Господа невинувата,
в'язнів рятуюча з пільми острогу!
Радуйся, Ключ од тісних казематів!
їх вартові вже тепер ні до чого.
Радуйся, людства Благання й Окрасо,
родша від плахи уникнення - Спаса!
Радуйся, Неба величняя Площо,
Ти не закрита для людства на засув!

Радуйся, дбаючи денно і нічно,
аби не стався несправедливий засуд!
Радуйся, к Богу вселенська Прощо,
за нас благаючи Трійцю щоразу!
Радуйся, тиха Відправо на мощах
(Бог прислухається до Твого гласу)!
Радуйся, в докорах Ти неохоча,
нам Оборону до крайнього часу!
Радуйся, Світоче наш найдорожчий,
будем з Тобою завжди ми разом!
*Радуйся, кожній стежині Лампадо,
Холмицини й світу чудесна Відрадо!"*

Кондак 10

Урятування було і владичі:
він-бо, диявольським силам на поглум,
яду із чаші хоч мусив напиться —
просьбами Діви живий. Слава Богу! *(Аллилуя!)*

Ікос 10

Оборонителько-Стшо скарбниці,
й нині лунає про диво те спогад:
"Радуйся, віри міцна Захиснице
і Сокрушителько Гога й Магога!
Радуйся, славлена в язичіх,
горя не знехтуєш анічийого!
Радуйся, Вказе в тіснї ворітця
райських осель од усякого злого!
Радуйся, скорі Знешкодження трути,
Що не даєш від спасіння звернути!
Радуйся, Богу незмовкна Осанно,
бо Він у світі один Всемогутен!

Радуйся, Помоче всім безталанним —
чи то магнат, чи його простолюдин!
Радуйся, Краху лихого наслання,
вже як надіятись тільки на чудо!
Радуйся, в мандрах небесная Манно,
що нам і Неба без Тебе не буде!
Радуйся, двох світів чистая Панно,
і всеоспівана теж обоюдно!
Радуйся, раю племінна Трояндо,
що свій огонь не ховаєш під спудом!
*Радуйся, кожній стежині Лампадо,
Холмицини й світу чудесна Відрадо!"*

Кондак 11

Пісню-моління єпарха й мирянки
біля явленника Твого святого
вчуто на Небі: хоч потяг в уламках,
цар неушкоджений,
тож - слава Богу! (*Алилуя!*)

Ікос 11

Блисло проміння, із потемків ранком,
й так всі молились тоді донезмоги:
"Радуйся, Віро царя і дворянки,
що нас рятуєш край смерті порогу!
Радуйся, Стрима купця і селянки,
що погамовуєш наші тривоги!
Радуйся, зляканим лицям Рум'янку,
нам Ти супроти бід Осторога!
Радуйся, Сталосте при катастрофах,
наша Благальнице пред Саваофа!
Радуйся, Мати Господнього тіла,

що з Ним каралася там, на Голгофі!
Радуйся, Душе усякого діла,
що посоромлений ним Мефістофель!
Радуйся, частих молебнів Вітрило,
що не спиняєш плаву анітрохи!
Радуйся, щирих прохань легкі Крила,
що полишають тягар філософій!
Радуйся, за нас прохаюча сміло,
що до нас завжди в анфас, а не в профіль!
Радуйся, Диску сяйний небосхилу,
що так єднаєш світи та епохи!"
*Радуйся, кожній стежині Лампадо,
Холмищини й світу чудесна Відрадо!*

Кондак 12

Благо даруєш і нині однако:
вкляк газетяр біля образу Твого —
й болю в легенях не стало й ознаки,
що допікав все йому. Слава Богу! (*Алилуя!*)

Ікос 12

Пісню плачевну змінивши на дяку,
так він Тебе шанував як нікого:
"Радуйся, Згоєння ран бідолахи,
що разом душу зціляєш, небогу!
Радуйся, Вчителько нас усіляких,
що з Неба тихо ступаєш, полого!
Радуйся, нас Порятівле із плахи,
що стрімко дієш на Божу вимогу!
Радуйся, справжня з-над туч Панацєє,
кращий Лічець з медицини всієї!
Радуйся, людства всього Жалібнице,

зійшла з висот до недуги й моєї!
Радуйся, в горі сумирна Ягнице,
що до хреста прикипіла душею!
Радуйся, віри кошовна Каплице,
Матір Небесного Архієрея!

Радуйся, мужня Ти Трудівнице
"з Тебе ж спасіння", як мовить Мінея!
Радуйся, Сонце у вікна світлиці,
що осяває на творчі ідеї!
Радуйся, що Твоя слава ясниться,
вічне Світило, завжди в апогеї!"
*Радуйся, кожній стежині Лампадо,
Холмицини й світу чудесна Відрадо!*

Кондак 13 (тричі)

Успівання, чуд Твоїх - без ліку,
Господь обставини їх знає й дати...
Всі красномовці — немов недоріки,
знову лиш може до Тебе лунати:

Ікос 1

«Ангелів пісня й Русі-України,
всіх, хто живе на землі Божим ладом:
"Радуйся, вибрана Триєдиним,
щоби з'явився Давида Нащадок!
Радуйся, Руфі зеренця Ужинок,
що в Нім народів з'єдналось багато!
Радуйся, Мати Благої Новини,
що роздушила спокусника з аду!
Радуйся, Віро Царгброда й Рима,
світу молителю над херувими!

Радуйся, Жителько сьомого неба,
усеблаженства довершена Схимо!
Радуйся, Німбе, блискаючий всебіч
златопромінням, для тьми незборимим!
Радуйся, Помоче в кожній потребі,
завжди і всюди присутня незримо!
Радуйся, Ненько, що плинуть до Тебе
людства плачі та подяки без стриму!
Радуйся, всесвіту вічна Хвалебо,
що не один за Тобою ще йтиме!
Радуйся, Діво, і нами не гребуй,
Знамення Церкви Ти неопалиме!
Радуйся, кожній стежині Лампадо,
Холмщини й світу чудесна Відрадо!"

Кондак 1

Воєначальниці гімн оцей лине,
Що розбива нечестиві армади:
*"Радуйся, ясна Лампадо стежині,
Холмщини й світу чудесна Відрадо!"»*

